

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Кафедра міжнародного права та порівняльного правознавства

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри

_____ О. В. Стрельцова

« ____ » _____ 2022 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА
ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ
«БАКАЛАВР»
спеціальності 293 «Міжнародне право»

**Тема: ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З
ПРАВ ЛЮДИНИ НАЦІОНАЛЬНИМИ СУДАМИ УКРАЇНИ**

Виконавець: Васильченко Дар'я Ігорівна

Науковий керівник: д.ю.н, професор Мушак Наталія Богданівна

Нормоконтролер: викладач Головатенко Марина Юріївна

Київ, 2022

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1 ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ	8
1.1. Поняття європейських стандартів захисту прав людини у Раді Європи .	8
1.2. Значення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. для держав-учасниць.....	12
1.3. Роль пілотних рішень ЄСПЛ на національне законодавство держав-учасниць	21
Висновки до Розділу 1	28
РОЗДІЛ 2 ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД ТА ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ	30
2.1. Місце та роль Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. у системі джерел права в Україні	30
2.2. Правові засади застосування практики Європейського суду з прав людини в Україні.....	33
2.3. Вплив правових позицій ЄСПЛ при вирішенні справ про порушення основних прав людини в Україні.....	39
Висновки до Розділу 2	45
РОЗДІЛ 3 РЕАЛІЗАЦІЯ РІШЕНЬ ЄСПЛ НАЦІОНАЛЬНИМИ СУДАМИ УКРАЇНІ	49
3.1. Проблемні питання, які виникають при розгляді у національних судах України рішень ЄСПЛ	49
3.2. Пропозиції з удосконалення правових норм щодо імплементації практики ЄСПЛ національними судами України.....	55
Висновки до Розділу 3	59
ВИСНОВОК	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	67

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВДС – Високі Договірні Сторони

ВРУ – Верховна Рада України

ВСУ – Верховний Суд України

ЕКПЛ – Європейська конвенція про права та основоположні свободи людини

ЄС – Європейський Союз

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

ЄСХ – Європейська Соціальна Хартія

ЗУ – Закон України

КМ РЄ – Комітет міністрів Ради Європи

КМУ – Кабінет Міністрів України

КУ – Конституція України

МЮУ – Міністерство Юстиції України

ОБСЄ – Організація з безпеки та співробітництва в Європі

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ПА РЄ – Парламентська Асамблея Ради Європи

РЄ – Рада Європи

ЦКУ – Цивільний Кодекс України

ЦПКУ – Цивільний Процесуальний Кодекс України

ВСТУП

З огляду на необхідність приведення українського права у відповідність до норм і принципів міжнародного права важливим уявляється вивчення європейського правового досвіду та європейської правової доктрини. Дипломна робота окреслить сучасний обсяг та відобразить розвиток сфери правильного застосування практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) у відповідності до ратифікованих міжнародних договорів: Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ЄКПЛ), Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. В роботі охарактеризовано значення практики ЄСПЛ для вітчизняної правової системи, основні проблеми праворозуміння, з якими стикаються юристи при застосуванні практики ЄСПЛ.

Рішення Європейського суду з прав людини вже давно є звичним атрибутом при розгляді справ національними судами. Дослідження в цій роботі продемонструють різноманітність застосування дуже специфічних підходів, узгоджуючи свою юриспруденцію з контекстом, політичним потенціалом та інституційною спроможністю держави. В сучасному міжнародному праві роль рішень міжнародних судів і практики ЄСПЛ виходить далеко за межі ординарних міжнародно-правових зобов'язань держави. Особливо слід наголосити на актуальності проблем та пропозицій щодо застосування практики ЄСПЛ, з приводу якої виникають певні труднощі щодо правового розуміння текстів рішень.

Актуальність обраної теми дослідження полягає в тому, що дослідження надає детальну основу і оновлене бачення сучасного застосування практики ЄСПЛ національними судами України. Дослідження пропонує нові підходи щодо поглядів і правових позицій використання практики ЄСПЛ. Воно є актуальним, оскільки забезпечує всебічний аналіз сучасного масштабу та позиціонування практики ЄСПЛ в міжнародному праві, шляхом висвітлення основних правових засад ЄСПЛ.

Хоча наукове співтовариство виявило значний інтерес до аналізу застосування практики ЄСПЛ національними судами, як явища в міжнародному праві, література в питанні України була дещо вибірковою у розгляді певних аспектів. Це дослідження є внеском у наукову літературу про зусилля застосування практики ЄСПЛ національними судами України. Детальне дослідження даного питання, може сприяти покращенню реалізації та легітимації правових позицій ЄСПЛ та механізмів їх здійснення національними судами України.

Теоретичні та практичні аспекти питання застосування практики ЄСПЛ національними судами України відображені у працях цілої низки як зарубіжних, так і вітчизняних **вчених**: Шевчук С., Фулей Т. І., Шишкіна Є., Феценко Д. О., Сорока О. О., Сидоренко О. О., Тихомирова Г. Є., Соклакова К. С., Сердюк О. В., Трагнюк О. Я., Яковюк І. В., Сенюта І. Я., Селіванов А. О., Мазур М.В., Тагієв С. Р., Беніцький А. С., Кострицький В. В., Мушак Н. Б., Гультай М. М., Де Сальвіа М., Дроздов О., Карвацька С. Б., Конєєв І., Кретова І. Ю., Крошоу Р., Ляшенко Р. Д., Гончаренко О. А., Буткевич О., Буткевич В. Г., Буртник Х., Бонтлаб В. В., Андрусів У. Б., Анцупова Т. та інші.

Проте, попри досить велику кількість досліджень з даного питання, варто здійснити комплексний аналіз саме правових позицій та аспектів застосування практики ЄСПЛ національними судами України, адже час не стоїть на місці, і діяльність ЄСПЛ та його правові позиції доповнюються та змінюються, відповідно до змін в суспільстві.

Метою роботи є комплексний аналіз практики ЄСПЛ, а також теоретичне висвітлення та виявлення особливостей правових позицій Європейського суду з прав людини та їх застосування національними судами України, а також пропозиції щодо удосконалення процедури імплементації практики ЄСПЛ національними судами України.

Поставлена мета зумовила необхідність вирішення наступних **завдань**:

встановити поняття європейських стандартів захисту прав людини у Раді Європи;

проаналізувати значення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. для держав-учасниць;

дати загальну характеристику ролі пілотних рішень ЄСПЛ на національне законодавство держав-учасниць;

визначити місце та роль Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. у системі джерел права в Україні;

дослідити правові засади застосування практики Європейського суду з прав людини в Україні;

з'ясувати вплив правових позицій ЄСПЛ при вирішенні справ про порушення основних прав людини в Україні;

виокремити проблемні питання, які виникають при розгляді у національних судах України рішень ЄСПЛ;

встановити пропозиції з удосконалення правових норм щодо імплементації практики ЄСПЛ національними судами України;

зробити висновок.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають під час застосування практики ЄСПЛ національними судами України.

Предметом дослідження виступають правові позиції Європейського суду з прав людини та їх застосування національними судами України.

Методологічну основу роботи склали різні методи, які у своєму поєднанні допомогли досягти виконання поставлених завдань.

Серед загальнонаукових методів важливу роль відіграв системний, за допомогою якого здійснювались, зокрема, аналіз положень діяльності ЄСПЛ. Світоглядно-методологічним підґрунтям дослідження послуговував діалектичний загальнонауковий метод, який застосовано до вивчення динаміки, характеристики та значення правових позицій ЄСПЛ, до виявлення особливостей застосування практики ЄСПЛ національними судами України.

Серед загальнонаукових методів важливу роль відіграв системний, за допомогою якого здійснювались, зокрема, аналіз положень ЄКПЛ і його рішень. Особливого значення у дослідженні набули спеціально-наукові методи, зокрема: метод тлумачення юридичних норм, використаний для дослідження змісту Конвенції 1950 р. і змісту прецедентних рішень ЄКПЛ, порівняльно-правовий метод, застосований, зокрема, для визначення спільного й відмінного у правових позиціях ЄКПЛ і метод узагальнення судової практики для її застосування ЄСПЛ національними судами України.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження були апробовані та опубліковані:

- «Застосування практики ЄСПЛ в адміністративному судочинстві» (Міжнародна науково-практична конференція «Юридична наука України: історія, сучасність, майбутнє», 5-6 листопада 2021 року, м. Харків)
- «Застосування практики ЄСПЛ в цивільному судочинстві» (Міжнародна науково-практична конференція «Права та обов'язки людини у сучасному світі», 12-13 листопада 2021 року, м. Одеса)

Структура роботи обумовлена її метою, завданнями та предметом дослідження. Дипломна робота складається із переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, якими охоплюються вісім підрозділів, висновків та списку використаних джерел (92 найменувань). Загальний обсяг дипломної роботи – 78 сторінок, у тому числі список використаних джерел – 12 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

1.1. Поняття європейських стандартів захисту прав людини у Раді Європи

Міжнародні стандарти прав людини, можна вважати тим універсальним правовим забезпеченням прав людини, їх захисту та дотримання публічними суб'єктами, а також сукупністю правових й організаційних гарантій їх забезпечення та недопустимості свавільного обмеження, які закріплені в універсальних нормативно-правових актах міжнародних спільнот, міжнародних договорах та міжнародних звичаях, що виступають основою як для національних стандартів прав людини, так і для регіональних. З огляду на це, європейські стандарти прав людини – це гарантії прав людини, які визначені документами, перш за все, Ради Європи, Європейського Союзу та Організації з безпеки та співробітництва в Європі, та регіональних європейських міжнародних організацій шляхом ратифікації, затвердження, укладання основних з них, а саме Європейської конвенції про захист прав та основоположних свобод людини 1950 р. та Європейської соціальної хартії 1965 р., Європейської конвенції про запобігання катуванню та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню 1987 р., Рамкової конвенції про захист національних меншин 1995 р., Конвенції про права людини та біомедицину 1997 р., Конвенції про протидію торгівлі людиною 2005 р., а також фактичного визнання відповідних стандартів та їх застосування, які сформовані відповідно до міжнародних стандартів захисту прав людини.

На післявоєнному етапі історичного становлення європейського механізму захисту прав та свобод, позитивний прогрес досяг значного рівня розвитку, проте такий рівень був не до кінця гарантованим та юридично забезпеченим [22]. Адже, на той період, суттєві порушення прав людини вже не відносилися до компетенції національного законодавства, оскільки

існувала процедура, коли у разі вичерпання усіх можливих засобів національного захисту, особа вправі звернутися до відповідних органів Організації Об'єднаних Націй, а її скарга буде розглянута на рівні багатосторонніх відносин між державами. І як наслідок, суверенітет держав, в той період, визначався саме за важливістю розгляду та засудженням порушень цивільних прав та інтересів людини.

На тлі цих подій, саме моральні, політичні та правові особливості, які характеризують правові сім'ї стали перешкодою для продовження та розвитку європейської та міжнародної співпраці в сфері захисту прав та свобод індивіда. Найкращим рішенням стало створення міжнародної організації регіонального, а не світового рівня. [33, с. 15] Так, у результаті глибинних демократичних перетворень, що відбулись на Європейському континенті, у 1949 році була заснована міжнародна регіональна організація європейських держав – РЄ. І від самого початку свого існування, принцип поваги прав людини став одним з наріжних каменів цієї організації.

Головними органами стали, відповідно до Статуту РЄ Комітет міністрів, який відповідно до ст. 46 ЄКПЛ, виконує функцію нагляду за виконанням рішень Європейського суду з прав людини, Парламентська асамблея, яка збирається в спеціалізованих комітетах, де обговорює міжнародні справи та готує звіти, зосереджуючись на європейських питаннях, та Секретаріат під приводом Генерального Секретаря. Також Ряд органів було створено різними конвенціями та рішеннями РЄ, найвідомішим з яких є ЄСПЛ [58]. У Статуті РЄ закріплений фундаментальний принцип пошани прав людини і верховенства права, що означає захист і дотримання принципу пошани людської гідності і свободи особи в межах правової держави, за наглядом статутних органів РЄ.

Так як, РЄ, насамперед, було створено для захисту прав людини, парламентської демократії та верховенства права, основними завданнями РЄ можна вважати забезпечення соціального єднання і сприяння ознайомленню

з різномірною європейською ідентичністю з огляду на факт існування європейського культурного розмаїття, шляхом розробки європейських угод. І в ЄКПЛ, в свою чергу, зазначено, «свою глибоку віру в ті основоположні свободи, які становлять підвалини справедливості та миру в європейському світі і які найбільше забезпечуються, з одного боку, завдяки дієвій політичній демократії, а з іншого боку, завдяки спільному розумінню і додержанню прав людини, від яких вони залежать». [33, с. 20]

РЄ не тільки гарантує, але й стежить за прогресом держав-членів у сфері поваги до прав та свобод людини, обов'язково надає певні рекомендації через незалежні моніторингові органи, що і демонструє повний обсяг та всеохоплююче поняття європейських стандартів захисту прав людини у РЄ.

Ці події стали переломними в загальній системі захисту прав та інтересів людини, оскільки РЄ не тільки закріпила принципи поваги до прав людини, але й підписала в 1950 р. ЄКПЛ, яка була ратифікована та набула чинності в 1953 р. та стала юридичною основою для діяльності ЄСПЛ. Прийняття ЄКПЛ та її механізмів стало центральною частиною *acquis* РЄ та у європейському контексті, це означає, що будь-яка країна, яка приєднується до такої міжнародної організації, повинна прийняти сукупність нормативно-правових актів, які були прийняті РЄ [12].

Гвідо Раймонді коментував: «Європейські стандарти захисту прав людини з її Судом були б немисливо відокремлені від демократії. Насправді ми маємо не тільки регіональні чи географічні зв'язки: держава не може бути учасником Європейської конвенції з прав людини, якщо вона не є членом Ради Європи; вона не може бути державою-членом Ради Європи, якщо не приймає плюралістичну демократію, верховенство права та права людини. Отже, недемократична держава не могла б брати участь у системі ЄКПЛ: захист демократії йде рука об руку із захистом прав людини». [21]

Україна приєдналася до РЄ 9 листопада 1995 року, стала 37-ю державою-членом Організації.

Так як, РЄ через співпрацю всіляко сприяє зусиллям країни, спрямованим на узгодження свого законодавства, інституцій та практики з європейськими стандартами у сфері прав людини, верховенства права й демократії і, відтак підтримує та консультує Україну, при здійсненні своїх зобов'язань як держави-члена. Для підтримки України у виконанні зобов'язань з 2005 року реалізуються Плани дій – стратегічні програмні документи із визначеним періодом часу дії. Останній напрацьований з них був План дій Ради Європи для України на 2017 – 2022 роки. У рамках цього і подальших планів імплементуються низка проектів щодо сприяння дотриманню в Україні прав людини, демократії і верховенства права.

17 липня 1997 року Верховна Рада України ратифікувала ЄКПЛ, яка набула чинності для України 11 вересня того самого року, відповідно до умов вступу до організації. Завдяки цьому, українські громадяни отримали право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися зі скаргою про порушення Україною прав і свобод, гарантованих Конвенцією до ЄСПЛ.

На мою думку, європейські стандарти захисту прав людини – це обов'язкові для всіх держав на європейському континенті правила поведінки з людьми, що полягають у необхідності надавати юридичні гарантії особам, які перебувають під їх юрисдикцією, встановлені регіональними міжнародно-правовими актами права і свободи, а також не допускати порушення державами таких прав і свобод.

У сучасному світі, коли проблема прав людини вийшла далеко за межі окремої держави, а системні порушення стали нормальним явищем, виникла необхідність у створення регіональних міжнародно-правових стандартів, які також визнаються як основні права людини. Такі європейські стандарти відображені у низці важливих міжнародно-правових актів, що встановили загальнолюдські стандарти прав та інтересів особи, визначивши ту межу, за яку держава не може виходити. Таким чином, права людини стали об'єктом

регулювання не лише окремої держави та уряду, а й усього європейського співтовариства.

Беручи до уваги доктрину міжнародного права, європейські стандарти захисту прав людини можна охарактеризувати як сукупність регіональних й існуючих універсальних норм у сфері захисту прав людини, які схвалені у авторитетних міжнародних організаціях, таких як РЄ та ЄС. Сам термін «європейські стандарти прав і свобод» визначається як вимоги до мінімального рівня реалізації прав і свобод людини, які сформульовані в міжнародно-правових актах (ЄКПЛ, ЄСХ, Європейської конвенції про запобігання катуванню та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню та інші), ратифікованих країнами-членами РЄ та інших європейських організацій та забезпечуються міждержавним контрольним механізмом. [58] Деякими авторами європейські стандарти розглядаються як «комплекс європейських договірних норм, які безпосередньо стосуються реалізації принципів і цілей організації та порушення яких, як і інших міжнародно-правових норм, передбачає міжнародно-правову відповідальність, характер якої визначається самими учасниками тієї чи іншої конвенції, укладеної в рамках Ради Європи»; «визнані європейськими країнами та закріплені у їхніх спільних документах правові норми, а також механізми їх гарантії, захисту та забезпечення на практиці, що мають бути покладені в основу діяльності держав-учасниць європейських міжнародних організацій у сфері дотримання прав людини» [59].

1.2. Значення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. для держав-учасниць

Прийняття Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, стало однією з революційних подій в тогочасному міжнародному праві, по-перше, тому, що вона містить в собі не лише перелік прав і свобод індивіда, як це вже було пропрацьовано в Загальній декларації

прав людини, а й встановила також правове регулювання спеціальних установ, що мають повноваження здійснювати судовий та квазісудовий контроль за дотриманням її положень і розглядати позови приватних осіб проти держав. По-друге, ЄКПЛ стала правовою відповіддю на зростання сталінізму в Центральній та Східній Європі та створена задля захисту країн-членів Ради Європи від комуністичної диверсії. Це, частково пояснює постійні посилання на цінності та принципи, які «необхідні в демократичному суспільстві» в тексті ЄКПЛ, незважаючи на те, що такі принципи жодним чином не визначені в самій ЄКПЛ.

Відомий спеціаліст у галузі міжнародного публічного права, а також суддя Європейського суду з прав людини Дж. Фіцморіс в одній із своїх промов зазначав: «Європейська конвенція про захист прав людини була конвенцією зовсім нового типу, раніше не відомого; вона передбачала для держав-учасниць такі зобов'язання, які уряди раніше ніколи не брали, а її ідеї лише на дванадцять років раніше, імовірно, розглядалися б не тільки як безглузді, але й такі, що виходять за нормальні межі міжнародного права. Це передусім стосується революційного положення про право громадянина звертатися на свій власний уряд до міжнародного судового форуму». [6]

Напевно, саме через ці особливості значення, у першому варіанті тексту ЄКПЛ повноваження її контрольних органів, а також право на подання індивідуальних скарг були викладені більше, як факультативні. А за державами виникло право визнавати або не визнавати юрисдикцію ЄСПЛ та повноваження Європейської комісії з прав людини щодо розгляду індивідуальних скарг. Задля реалізації поставленого, потрібен був значний період часу для того, щоб усі країни, які підписали ЄКПЛ, зробили відповідні заяви. Наприклад, необхідні для початку діяльності ЄСПЛ вісім, так званих, спеціальних заяв було зібрано тільки в 1958 році. А для того, щоб усі країни-засновниці і по сумісництву країни-підписанти ЄКПЛ, визнали право на подання індивідуальних скарг, знадобилося близько 30 років: Нідерланди

зробили це лише через 10 років після прийняття ЄКПЛ – у 1960 році, Великобританія – у 1966 році, Італія - у 1973 році, а найпізніше таке право визнала Франція – у 1981 році [34] .

Загалом, історію встановлення механізму дії Конвенції можна умовно поділити на чотири періоди.

Перший період (з 3-го вересня 1953 р. – до середини 1970-х років). Цей період, ознаменувався створенням і становлення конвенційних контрольних органів, зокрема, Європейська комісія з прав людини та ЄСПЛ. Від початку своєї діяльності й до середини 1970-х років контрольні органи ЄКПЛ розглянули загалом невелику кількість справ, однак саме на цьому, вступному етапі, були встановлені та апробовані на практиці основні процесуальні правила розгляду справ, сформована оптимальна структура рішень. І цікавим є те, що переважна більшість рішень, яка була прийнята ЄСПЛ саме до середини 1970-х років, залишаються актуальними та широко використаними й досі.

Другий період (з середини 1970-х років – до початку 1990-х років). За цей період ЄСПЛ підвищив ефективність своєї роботи, а саме виніс, на той момент, понад 200 рішень, постановивши й перше рішення в міждержавній справі. Але, вже з самого початку його функціонування, простежувалось, що основну частину часу ЄСПЛ приділятиме розглядові індивідуальних скарг, що понесло за собою і зміну процедурних правил.

Третій період (з початку 1990-х років – до 31 жовтня 1998 року). В цей період, остаточно вирішилось питання по надання самостійного процесуального статусу самим заявникам, а не тільки їхнім представникам. Крім того, відзначається різке збільшення кількості членів РЄ за рахунок Країн Центральної та Східної Європи, а також подальшим зростанням числа розглянутих ЄСПЛ справ. [56]

Четвертий період (з 1 листопада 1998 року до теперішнього часу). Реформа європейського механізму та діяльності нового ЄСПЛ. Основним

досягненням цього періоду став Протокол №11, що означав початок нового етапу функціонування конвенційного контрольного механізму. І основною особливістю Протоколу №11 є те, що він замінив дворівневий контрольний механізм Конвенції, який складався з Комісії та ЄСПЛ, єдиним Судом, що перебрав на себе їх повноваження. [5] Як результат, досвід роботи ЄСПЛ протягом цих років свідчить, про те, що проведена реформа досягла своєї мети – ефективність діяльності Суду істотно підвищилася.

Отож, ЄКПЛ відіграє роль правового фундаменту для створення цілого всеохоплюючого комплексу правового регулювання регіонального характеру в галузі прав і свобод людини, захисту її законних інтересів і потреб, дотримання верховенства права і демократії у країнах-членів.

З поправками, внесеними Протоколом №11, який передбачав переформування юридичного механізму ЄКПЛ, текст складається з трьох частин. Основні права та свободи містяться в Розділі I, який складається зі статей 2-18. Розділ II (статті 19-51) встановлює ЄСПЛ та основні правила й принципи його роботи. Розділ III містить різні заключні положення. Особливістю цього документу є те, що багато статей Розділу I структуровані у два параграфи. Перший викладає основне право або свободу, а другий містить виключення, винятки або ж ймовірні обмеження по відношенню до основного права. [48]

Протоколи ж розширили діапазон гарантованих прав і свобод людини та вдосконалили механізм їх захисту. ЄКПЛ та Протоколи до неї за юридичною природою є обов'язковим міжнародним правовим договором, який впровадив систему європейського контролю за дотриманням прав людини на регіональному та внутрішньодержавному рівні. Насамперед, права і свободи людини, які закріплені в ЄКПЛ та Протоколах переважно належать до групи громадянських і політичних прав, тобто до прав людини першого покоління. І лише деякі з них до другого, тобто культурні та соціально-економічні права.

Тому що, на Європейському континенті, так само, як і на міжнародному рівні ООН, більшість прав другого покоління більше охоплюються ЄСХ.

Отож, права й свободи, передбачені ЄКПЛ та Протоколами, охоплюють найважливіші сторони життя особи і мають громадянську, політичну, економічну та соціальну спрямованість. [49] Головні з них:

- право на життя (стаття 2 і Протоколи № 6, 13);
- право на свободу і особисту недоторканість (стаття 5 і Протокол № 4);
- право на справедливий судовий розгляд (стаття 6 і 13, Протокол № 7);
- право на пошану приватного і родинного життя, недоторканість житла і таємницю листування (стаття 8), яке може пов'язати з правом на шлюб і створення сім'ї (стаття 12);
- право на рівні права і відповідальність подружжя в шлюбі і після розлучення (стаття 5 Протоколу № 7);
- право на свободу слова на одержання і поширення інформації та ідей без втручання держави і незалежно від кордонів (стаття 10);
- право на свободу зборів і об'єднань (стаття 11);
- право на безперешкодне користуватися своїм майном (стаття 1 Протоколу № 1);
- право на освіту (стаття 2 Протоколу № 1);
- право на вільні вибори (стаття 3 Протоколу № 1);
- право на свободу пересування і вибору місця проживання (стаття 2 Протоколу № 4).
- право на захист від зворотної дії кримінальних законів (стаття 7);
- право на свободу думки, совісті та релігії (стаття 9);
- право на шлюб і створення сім'ї, рівноправність членів подружжя (стаття 12 Конвенції, стаття 5 Протоколу № 7). [48]

Також під захистом дії, які прямо заборонені ЄКПЛ:

- тортури, тілесні покарання і нелюдяна або така, що принижує гідність, поведінка (стаття 3);
- рабство, підневільний стан і примусова праця (стаття 4);
- дискримінація в правах і свободах, гарантованих Конвенцією (стаття 14);
- висилання державою своїх громадян або позбавлення їх права на в'їзд до цієї держави, а також колективне висилання іноземців (статті 3 і 4 Протоколу № 4);
- надаються також процедурні гарантії іноземцям, що опинилися під загрозою висилання (стаття 1 Протоколу № 7). [48]

Так як, ЄКПЛ та Протоколи до неї за своєю правовою природою являються міжнародним договором, то необхідно визначити такі аспекти:

- Протокол № 1 до ЄКПЛ стосується, зокрема, захисту власності та права на освіту та права на вільні вибори;
- Протокол № 2 надав ЄСПЛ повноваження робити консультативні висновки;
- Протокол № 4 гарантує деякі права і свободи, не передбачені в ЄКПЛ та у Першому протоколі до неї, зокрема: заборону ув'язнення за борг, свободу пересування, заборону вислання громадянина, заборону колективного вислання іноземців;
 - Протокол № 6 стосується скасування смертної кари.
 - Протокол № 7 передбачає гарантії, що стосуються оскарження в кримінальних справах, рівноправність кожного з подружжя та права не бути притягненим до суду або покараним двічі;
 - Протокол № 9 удосконалено низку раніше ухвалених процедур;
 - Протокол № 10 внесені зміни до ст. 32 ЄКПЛ;
 - Протокол № 11 передбачає реформування механізму, створеного з початку ЄКПЛ;
 - Протокол № 12 закріпив в собі заборону дискримінації;

- Протокол № 13 скасовує смертну кару за всіх обставин;
- Протокол № 14 визначив, що судді обираються строком на дев'ять років та не можуть бути переобрані;
- Протокол № 15 закріплює, що Високі Договірні Сторони, відповідно до принципу субсидіарності, несуть основну відповідальність за забезпечення прав і свобод, визначених у ЄКПЛ та протоколах до неї;
- Протокол № 16, зокрема, передбачає, що вищі судові установи ВДС можуть звертатися до ЄСПЛ щодо надання консультативних висновків з питань, які стосуються тлумачення або застосування прав і свобод, визначених ЄКПЛ.

Аналізуючи правові засади ЄКПЛ, можна прийти до висновку, що з метою захисту інтересів держави, національної безпеки, моралі суспільства, прав і свобод інших людей чи запобігання злочинам або заворушенням країни-учасниці можуть обмежувати права людини, проголошені ЄКПЛ, однак таке право держав не є абсолютним. І задля контролю за певним дотриманням прав і свобод людини та громадянина і був створений ЄСПЛ, який розглядає положення ЄКПЛ, як норми прямої дії та розглядається як «подушка безпеки».

ЄСПЛ функціонує на постійній основі з метою забезпечення виконання ВДС зобов'язань за ЄКПЛ, а його юрисдикція визнана обов'язковою всіма державами-учасницями й поширюється на всі спори, що пов'язані із застосуванням і тлумаченням норм ЄКПЛ та Протоколів до неї в національних правових системах.

Тлумачення Судом норм ЄКПЛ, також визначає її специфіку, яка полягає в застосуванні положень ЄКПЛ до ситуацій, які були абсолютно непередбачуваними та немислими на момент її прийняття, включаючи питання, пов'язані з новітніми технологіями чи навколишнім середовищем, а також різного виду соціальні питання, наприклад, тероризм і міграція.

У загальному вигляді юрисдикція ЄСПЛ визначена у ст. 32 ЄКПЛ:

- всі питання тлумачення і застосування ЄКПЛ та Протоколів до неї, що подані в межах процедури розгляду міждержавних справ;
- всі питання тлумачення і застосування ЄКПЛ та Протоколів до неї на підставі ст. 34 ЄКПЛ, що передбачає право подачі індивідуальної заяви фізичною особою, групою осіб та недержавними організаціями у випадку порушення їх прав державою-учасницею;
- надання роз'яснень на підставі запиту КМ РЄ щодо рішень ЄСПЛ у випадку виникнення при їх виконанні проблем, що потребують тлумачень ЄСПЛ;
- розгляд на підставі пп. 4 та 5 ст. 46 Конвенції звернень КМ РЄ про невиконання державою остаточного рішення у справі, де вона є стороною;
- підготовка консультативних висновків на запити КМ РЄ, що стосуються правових питань тлумачення та застосування ЄКПЛ [75, с.14].

Рішення ЄСПЛ є обов'язковими для держав - учасниць ЄКПЛ. Контроль за їх виконанням паралельно із ЄСПЛ здійснює КМ РЄ. Крім того, як я зазначала вище, на запит КМ РЄ, ЄСПЛ також надає консультативні висновки з питань права щодо тлумачення і застосування норм ЄСПЛ. Такий вид правового забезпечення, є не менш важливим, адже має чотири аспекти: предметна юрисдикція (*ratione materiae*); часова юрисдикція (*ratione temporis*); юрисдикція за колом осіб (*ratione personae*), територіальна юрисдикція (*ratione loci*) [75, с. 15].

Держава, яка порушила права і свободи особи, які закріплені в ЄКПЛ та Протоколах до неї, зобов'язана негайно вжити необхідних заходів з усунення наслідків виявлених порушень. Якщо національне законодавство не може забезпечити повного усунення наслідків порушення, ЄСПЛ має право зобов'язати порушника виплатити особі, що потерпіла, фінансову компенсацію.

Так як, Україна зі вступом до РЄ 9 листопада 1995 року, ставши повноправним її членом, підписала ЄКПЛ, то з набранням ЄКПЛ чинності для

України, після її ратифікації Верховною Радою 17 липня 1997 року визнала для себе обов'язковою юрисдикцію ЄСПЛ, відповідно до ст. 46 ЄКПЛ [49]. Відповідно, в Україні було запроваджено юридичний механізм гармонізації правової системи нашої держави з нормами й стандартами РЄ. Водночас Україна, як і інші ВДС, зобов'язується виконувати остаточні рішення ЄСПЛ в будь-яких справах, де вони є сторонами.

Якщо аналізувати значення ЄКПЛ для України, як держави-підписанта, на прикладі правової природи та юридичного значення практики та рішень ЄСПЛ, то вони визначаються з огляду на: норми Конституції України (ст. 9) [51], Цивільного Кодексу України (ст. 10), які визначають статус ЄКПЛ як частини національного цивільного законодавства України [89]; норми самої ЄКПЛ (ст. 32) [48], згідно з якою юрисдикція ЄСПЛ поширюється абсолютно на всі питання тлумачення і застосування ЄКПЛ і Протоколів до неї; Закон України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» [46].

Значення ЄКПЛ, як повного каталогу основних прав та свобод людини, для урядів європейських держав-підписантів, що є однодумцями і мають спільну спадщину демократичних ідеалів, вбачається в удосконаленні законодавства відповідно до європейських стандартів та постійній актуальності шляхом додавання нових прав і забезпечення виконання вже існуючих. Тобто істотне значення ЄКПЛ для держав-учасниць можна пояснити двома аспектами. По-перше, ЄКПЛ відрізняється від інших нормативно-правових актів доступом особам до міжнародних судових органів, адже це являє собою радикальну зміну раніше встановленої процедури. По-друге, ЄКПЛ передбачає у собі індивідуальне звернення, не тільки проти іноземних урядів, а й проти власної держави.

Таким чином, ЄСПЛ, який діє на основі ЄКПЛ, побудований так, що доповнює інституційну систему національних судових органів. Він не може

відмінити або скасувати рішення національного суду, нормативний чи індивідуальний акт виконавчої влади або закон. Його завданням, насамперед, є здійснення «європейського контролю» за дотриманням державами-учасницями положень ЄКПЛ. На думку одного із суддів ЄСПЛ, так званий «європейський контроль» - це один з найважливіших понятійних інструментів ЄСПЛ, який було утворено з метою «забезпечення виконання зобов'язань, узятих на себе ВДС.

1.3. Роль пілотних рішень ЄСПЛ на національне законодавство держав-учасниць

ЄСПЛ є одним із найуспішніших міжнародних судів. Насамперед через те, що 47 держав-членів РЄ дотримуються більшості його рішень, а прецедентна практика є впливовою та важливою для національного законодавства. Загальновідомим є факт того, що ЄСПЛ за останні роки своєї діяльності зіткнувся з групами проблем, які іноді здаються нерозв'язаними. Парадоксальним є те, що такі складності виникли саме через позитивну репутацію, яка і призвела до постійно зростаючого числа заяв. Аналізуючи, спостерігається, що більшість із цих скарг випливає з обмеженої, але не менш важливої кількості структурних проблем по відношенню до фундаментальних прав у деяких держав-членів. У деяких державах люди змушені роками чекати, щоб суд виніс рішення по їх справі, що в першу чергу призводить до фінансової шкоди та невизначеності. Наприклад, в Україні присутня проблема щодо захисту прав людини у в'язницях та жорстокого поводження з боку правоохоронних органів, а в Греції уряд не в змозі забезпечити достойний бюджет на існування біженців та справедливо розглядати їхні заяви. Тобто, зазвичай, лише кілька із 47 держав-членів відповідають за велику кількість усіх заяв.

Кожна з таких структурних проблем призводить до надмірної кількості застосувань. Завданнями ЄСПЛ є розглядати кожен з цих заяв окремо, оскільки кожен окремий заявник має однакове право на доступ до

ЄСПЛ. Незважаючи на те, що юридичні проблеми в цих справах не є важкими, розгляд усіх цих скарг займає багато часу, адже ЄСПЛ не тільки має винести обґрунтоване рішення у всіх цих справах, він також має визначити справедливу й розумну компенсацію за збитки, яких зазнав заявник [3]. Однак, поки структурне порушення продовжує існувати на національному рівні, то ЄСПЛ доведеться стискатися з новими індивідуальними скаргами.

Таким чином, основне завдання ЄСПЛ полягає в тому, щоб знайти європейські шляхи підтримки високого рівня захисту прав людини, беручи до уваги різноманітність юридичних поглядів, не втрачаючи «доброї волі» держав виконувати такі рішення. Адже у багатьох державах за останні роки помітно зросло небажання приймати міжнародне «втручання» у їхні національні справи. Нині здається очевидним, що в Європі дійсно існує криза захисту прав людини. І цю кризу, ймовірно, можна подолати лише за умови готовності всіх відповідних суб'єктів-органів, а саме КМ РЄ, ПА РЄ, у правовій підтримці ЄСПЛ.

Згідно з тлумаченням, вже згадуваної раніше статті 46 Конвенції, на державу-відповідача покладений юридичний обов'язок здійснити під наглядом КМ РЄ відповідні загальні та/або індивідуальні заходи для захисту прав заявника, порушення яких було встановлено ЄСПЛ [7]. І таких заходів вона ж повинна вжити по відношенню до інших осіб, ситуація яких аналогічна ситуації заявника. У своїй резолюції від 12 травня 2004 року, яка була видана стосовно рішень, які характеризують саме системні порушення, КМ РЄ запропонував ЄСПЛ «вказувати у своїх рішеннях про правопорушення ЄСПЛ на те, що, на його думку, становить системну проблему, яка лежить в основі порушення, та на першопричину цієї проблеми – зокрема у тому випадку, коли вона може спричинити зростання кількості звернень, - з метою надання допомоги державам у пошуку належного розв'язання цієї проблеми, а КМ РЄ - у нагляді за виконанням рішень» [87, с. 42 - 43]. І саме з метою забезпечення ефективного виконання рішень, винесених ЄСПЛ, у таких справах, ЄСПЛ

може застосувати процедуру пілотного рішення. Як результат, зазначений механізм передбачає тристоронню взаємодію між ЄСПЛ, державою-відповідачем та КМ РЄ.

В Регламенті ЄСПЛ передбачено, що ЄСПЛ може виносити пілотне рішення, якщо факти, що стали підґрунтям звернення до ЄСПЛ, виявляють існування в державі-відповідачі системної проблеми або іншого структурного правопорушення, яке може привести до поводження з аналогічними скаргами [78]. Але, обов'язковим є те, що ЄСПЛ у своєму пілотному рішенні повинен вказати характер такої проблеми, а також вид коригувальних заходів, які державі-відповідачу необхідно прийняти на національному рівні з метою виконання рішення ЄСПЛ, і в деяких випадках навіть вказати термін, в який ці коригувальні заходи мають бути вжиті, беручи при цьому до уваги характер необхідних заходів і швидкість, з якою ця проблема може бути усунена на національному рівні [52, с. 131].

Наразі, юридичного визначення «пілотне рішення» немає ні в офіційних документах, ні у юридичній літературі. Проте, уже в першому пілотному рішенні ЄСПЛ у справі «Броньовський проти Польщі» від 22.06.2004 [64] були прописані чіткі ознаки, які наводилися у подальших пілотних рішеннях. Згодом, у статті 61 в редакції від 21.02.2011 р. [63]. Регламенту ЄСПЛ закріплено ознаки пілотного рішення. Аналізуючи Регламент ЄСПЛ та інші пілотні рішення, можна дійти до такого висновку, «пілотне рішення» - це остаточне рішення у справі, що розглядається у першочерговому порядку, в якій ЄСПЛ визнає порушення прав та свобод, які гарантуються ЄКПЛ, а також установлює, що таке порушення має поширений характер через системно-структурну дисфункцію правової системи держави-відповідача та накладає на державу-учасницю зобов'язання вжити певних заходів загального характеру для подальшого запобігання порушень за схожими справами, виконання якого є під особливим наглядом з боку КМ РЄ [78].

Тобто, суть «пілотної процедури» полягає в тому, що ЄСПЛ з безлічі індивідуальних скарг, що відносяться до того самого питання, може обрати одну справу, яка чітко відображає наявність основної систематичної прогалини на національному рівні. Якщо ЄСПЛ виявляє порушення ЄКПЛ в такій справі, він формулює своє рішення у формі пілотного рішення, в якому вказується на існування певного структурного порушення та наголошується на необхідності вирішення цієї проблеми національними органами шляхом введення загальних заходів та засобів правового захисту, які також можуть бути корисними та мати значення для всіх інших заявників та потенційних суб'єктів такого структурного порушення.

Значення інституту «пілотної процедури» зумовлене системними прогалинами національного законодавства, а саме: наявністю справ, що стосуються «єдиної події великого масштабу», тобто багато разів повторюване правопорушення; наявністю справ, що впливають з системного неправильного функціонування адміністративних та правозастосовних органів правової системи держави, що мають стійку та вкоренілу природу; неефективною реалізацією загальних заходів, що впливають із прецедентної практики ЄСПЛ.

Принцип дії «пілотної процедури» полягає в тому, що коли ЄСПЛ отримує значну кількість заяв, що впливають з однієї і тієї ж причини, він може обрати одну або декілька з них для пріоритетного розгляду. Розглядаючи вибрану справу або справи, ЄСПЛ буде прагнути винести рішення, яке поширюється також за межі конкретного випадку, щоб охопити всі подібні випадки, які стосуються одного і того самого порушення, таке рішення і є «пілотним» [35].

На початку процедури, ЄСПЛ проводить комунікації зі сторонами, що дозволяє йому сформулювати власне об'єктивне бачення наявної проблеми системного порушення або ж дисфункцій правової системи держави. Цікаво, що така процедура може бути ініційована як самим ЄСПЛ, так і однією чи

декількома сторонами. До прикладу, під час розгляду справи «Меджіо та інші проти Італії» постало питання про її розгляд за «пілотною процедурою». Однак після отримання заперечень сторін щодо прийнятності застосування такої процедури, ЄСПЛ вирішив її розглядати у звичайному порядку [84].

Якщо справа все ж таки кваліфікується як «пілотна», згідно з правилом 41 Правил процедури, вона підлягає пріоритетному розгляду. І відповідно, у своєму рішенні має визначити чи мало місце порушення ЄКПЛ у конкретній справі, виявити дисфункцію в національному законодавстві, яка і стала причиною порушення, дати чіткі вказівки уряду певної країни щодо того, які він може усунути таку дисфункцію, а також забезпечити створення внутрішнього засобу правового захисту, здатного розглядати подібні справи, або ж принаймні, забезпечити вирішення всіх видів таких справ, що знаходяться на розгляді в ЄСПЛ.

ЄСПЛ встановлює чіткий період часу, протягом якого держава повинна встановити відповідні зміни на національному рівні. Також обов'язково враховується складність заходів і швидкість, з якою держава здатна подолати відповідні структурно-системні проблеми [38]. Крім того, розповсюдженою є практика, коли ЄСПЛ може зупинити присудження справедливої сатисфакції повністю або частково, сподіваючись на належне самостійне вжиття державою заходів, спрямованих на забезпечення виконання його рекомендацій.

Істотна роль процедури пілотного рішення полягає в тому, що там де є велика кількість заяв, що стосуються одного і того ж порушення, заявники отримують відшкодування швидше, якщо ефективний засіб правового захисту буде встановлено на національному рівні, ніж якщо їх справи розглядатимуться на індивідуальній основі в ЄСПЛ. Звичайно така процедура не може претендувати на вирішення всіх труднощів, викликаних надмірним навантаженням ЄСПЛ, але вона має потенціал, щоб відігравати все більш значну роль [39].

ЄСПЛ, за час його існування, було ухвалено низку пілотних рішень проти різних держав. Вони стосуються переважно права на розумні строки судового розгляду, тривалого невиконання рішень національних судів, права власності, дисциплінарних процедур, які застосовуються у тюрмах. Розглянемо деякі з них для того, щоб на прикладах прослідкувати роль таких рішень в національному законодавстві держав-членів.

«Броньовський проти Польщі». У цій справі заявник не міг домогтися виплати йому польською владою компенсації за експропріацію (через зміну державних кордонів) після Другої світової війни. Влада посилалася на відсутність грошових коштів. У рішенні ЄСПЛ установив порушення права власності й відклав розгляд питання про присудження справедливої сатисфакції, закликавши державу-відповідача вжити на додаток до індивідуальних заходів у справі заходи загального характеру. Подібні заходи, на думку ЄСПЛ, поновили б права приблизно 80 000 потенційних заявників, які перебувають у аналогічній ситуації. Польська держава протягом нетривалих строків виконала свої зобов'язання за пілотним рішенням ЄСПЛ і уклала зі заявником мирову угоду, що дало змогу ЄСПЛ вилучити заяву з реєстру розглянутих справ [64].

«Марія Атанасіу та інші проти Румунії». Структурним порушенням було неефективність системи компенсації або реституції, яка є широко розповсюдженою проблемою і Румунії. Троє заявників скаржилися на затримку з боку органів у прийнятті рішення щодо їхніх заяв на реституцію чи компенсацію націоналізованого чи конфіскованого державою майна до 1989 року [80].

«Гуттен-Чапська проти Польщі». Справа стосувалася ситуації, створеної через прийняття законодавства, за яким накладалися обмеження на права орендодавців (наймодавців) щодо збільшення розміру орендної плати та розірвання договору оренди житла (житлового найму). [30, с. 90 - 91]

«Гюльмез проти Туреччини». ЄСПЛ установлено порушення права на справедливий судовий розгляд згідно зі законодавством Турецької Республіки, яке передбачало можливість заперечування санкцій, накладених на ув'язнених, на підставі тюремних правил за відсутності заявника. ЄСПЛ постановив, що держава повинна виправити відповідні законодавчі норми [79].

«Олару проти Молдови». Справа стосовно невиконання судових рішень національних інстанцій про надання певним категоріям службовців соціального житла [83].

«Джокіч проти Боснії та Герцеговини». Справа щодо затримки у Боснії і Герцеговині повернення валютних вкладів, внесених до розпаду Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія. ЄСПЛ зобов'язав державу-відповідача забезпечити випуск Федерацією Боснія і Герцеговина державних облігацій і здійснити відповідні виплати [30, с. 91].

«Грінс та М. Т. проти Сполученого Королівства». Справа стосувалася виборчих прав засуджених, яким було відмовлено у реалізації виборчих прав. У провадженні ЄСПЛ на момент ухвалення рішення перебувало приблизно 2500 аналогічних скарг. ЄСПЛ зобов'язав внести поправки до англійського Закону від 1983 р. про вибори протягом 6 місяців із моменту ухвалення пілотного рішення [30, с. 93].

«Фінгер проти Болгарії». Судом, установлено порушення розумних строків судочинства у цивільному процесі. ЄСПЛ ухвалив, що держава-відповідач має протягом 12 місяців запровадити ефективний засіб правового захисту. [81]

«Харченко проти України». ЄСПЛ констатує порушення (1, 3 і 4 ст.5 Конвенції) у зв'язку з незаконністю та безпідставною тривалістю тримання заявника під вартою, а також порушення права особи на справедливий судовий розгляд без зволікань її заяви про звільнення за ст. 6 Конвенції [71].

«Балицький проти України». Суд констатує порушення (п. 1 і підп. «с» п. 3) стосовно адміністративного арешту заявника та первісної кваліфікації злочину, в якому він підозрювався (ст. 6 Конвенції) [71].

«Каверзін проти України». ЄСПЛ констатує порушення матеріального та процесуального аспектів (ст. 3 Конвенції) у зв'язку із, зокрема, заподіянням заявнику тілесних ушкоджень у період його затримання за підозрою у вчиненні низки злочинів і неефективним розслідуванням його скарг на катування працівниками міліції під час затримання та протягом кількох днів допитів у відділі внутрішніх справ [71].

Висновки до Розділу 1

Європейські стандарти прав людини – це гарантії прав людини, які визначені документами, перш за все, РЄ, ЄС та ОБСЄ, та регіональних європейських міжнародних організацій шляхом ратифікації, затвердження, укладання основних з них, а саме ЄКПЛ 1950 р. та ЄСХ 1965 р., а також фактичного визнання відповідних стандартів та їх застосування, які сформовані відповідно до міжнародних стандартів захисту прав людини.

Після прийняття РЄ, ЄКПЛ стала важливою складовою розвитку національних правових систем країн Європи, надзвичайно впливовим чинником залучення у ці системи фундаментальних цінностей і норм щодо захисту прав людини, верховенства права і демократії та в загальному її виді, сталала уособленням міжнародних стандартів захисту прав людини.

Приєднуючись до ЄКПЛ, держави беруть зобов'язання, що полягають у забезпеченні права, викладеній у ній, та виробленні ефективного механізму запобігання порушенню прав людини на національному рівні. І задля контролю за певним дотриманням прав і свобод людини та громадянина і був створений ЄСПЛ, який розглядає положення ЄКПЛ, як норми прямої дії. Таким чином, ЄСПЛ доповнює інституційну систему національних судових

органів. Він не може відмінити або скасувати рішення національного суду, нормативний чи індивідуальний акт виконавчої влади або закон.

Крім того, в Регламенті ЄСПЛ зазначено, що на запит КМ РЄ, ЄСПЛ також надає консультативні висновки з питань права щодо тлумачення і застосування норм ЄКПЛ. Тобто це фактично означає, що ЄСПЛ може виявляти існування в державі-відповідачі структурної проблеми або іншого правопорушення прав та свобод. Так з'явилась потреба введення в дію процедури «пілотного» рішення, в якому ЄСПЛ обов'язково повинен вказати характер такої проблеми, а також вид коригувальних заходів, які державі-відповідачу необхідно прийняти на національному рівні з метою виконання рішення ЄСПЛ, і в деяких випадках навіть вказати термін, в який ці коригувальні заходи має бути вжито, беручи при цьому до уваги характер необхідних заходів і швидкість, з якою ця проблема може бути усунена на національному рівні.

Діяльність ЄСПЛ у режимі процедури пілотного рішення є окремою формою реалізації верховенства права, основою на поєднанні завдань зі встановлення дійсного змісту права і реалізації його шляхом виконання функцій правосуддя, примирення, співробітництва і превенції. Досвід запровадження ЄСПЛ процедури пілотного рішення має важливе значення для формування вітчизняної правової системи.

Таким чином, вказана процедура – це не лише процедура, що оцінює дотримання положень ЄКПЛ державою-відповідачем, а й процедура судової законотворчості, яка передбачає внесення змін у законодавство до виправлення системного дефекту його внутрішнього правопорядку. І у майбутньому, є обґрунтована можливість зміни процесуальної форми судового розгляду для тих справ, які виявляють недостатню її ефективність.

РОЗДІЛ 2

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД ТА ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

2.1. Місце та роль Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. у системі джерел права в Україні

Двадцять п'ять років тому, у вересні 1997 року, для України набула чинності ЄКПЛ, і автоматично Україна визнала обов'язкову юрисдикцію ЄСПЛ. Хоча до цього Україна була учасником низки міжнародних договорів про захист прав людини, зокрема Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Конвенція про права дитини, приєднання до ЄКПЛ мало особливе значення. Воно символізувало європейський вибір України, остаточний відрив від радянського минулого та прийняття європейських цінностей демократії та поваги до прав людини.

Після ратифікації України ЄКПЛ, в Україні з'явилися не тільки законодавчо закріплені гарантії свого демократичного розвитку, громадяни України отримали додаткову можливість захисту своїх законних інтересів, а й забезпечення ефективного судового контролю. Так як, сфера прав людини є найважливішою сферою побудови будь-якої незалежної, демократичної та правової держави.

28 вересня 1995 року був ухвалений Висновок №190, в якому зазначалася заявка України на вступ до РЄ, яка була подана ще 14 липня 1992 року. В даному документі, висвітлювалися етапи розвитку відносин України з РЄ, але на той час у державі існувала складна конституційна ситуація, в результаті чого Україна взяла на себе низку важливих зобов'язань по відношенню до РЄ. І найголовнішим юридично важливим зобов'язанням у вказаному Висновку п. 12, було підписання Україною у момент приєднання ЄКПЛ, а саме протягом одного року ратифікувати ЄКПЛ та Протоколи

Перший, № 2, 4, 7 та 11 до неї, до набрання чинності Протоколом № 11 визнавати право особи звертатися до Європейської комісії з прав людини, а також визнавати обов'язковість юрисдикції ЄСПЛ [48]. Тому 31 жовтня 1995 року, після приєднання України до Статуту РЄ, і вже 9 листопада Україна підписала ЄКПЛ, а потім і Протоколи до неї.

Нормативно-правовими підставами для застосування ЄКПЛ є: Конституція України, ЗУ «Про ратифікацію Конвенції про захист прав та основоположних свобод людини 1950 р.», Перший протокол та Протокол № 2, 4, 7, 11, 16 до ЄКПЛ та ЗУ «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р [44]. Таким чином, норми ЄКПЛ та протоколів до неї, по-перше, стали невід'ємною частиною законодавства України, по-друге, мають вищу силу порівняно з усіма іншими нормативно-правовими актами, окрім КУ і по-третє, повинні сумлінно виконуватися Україною відповідно до загальновизнаного принципу міжнародного права *pacta sunt servanda*.

Місце ЄКПЛ у системі джерел України можна визначити, з огляду на ст. 9 КУ та ЗУ «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 року, де вказується, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України й застосовуються в порядку, передбаченому для норм національного законодавства [51] [45]. При цьому якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила безпосередньо міжнародного договору [74].

Крім того, у статті 15 названого Закону передбачено, що чинні міжнародні договори України підлягають до сумлінного дотримання Україною відповідно до норм міжнародного права. В Україні обов'язок забезпечувати дотримання і виконання зобов'язань, взятих за міжнародними договорами України, стежити за здійсненням прав, які впливають з таких

договорів для України, покладається на Міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, інші органи державної влади, до відання яких віднесені питання, що регулюються міжнародними договорами України [74].

Імплементация ЄКПЛ у національне законодавство України забезпечена двома законодавчими процедурами:

- загальною, яка стосується виконання всіх міжнародно-правових зобов'язань України, закріплених у будь-яких міжнародних договорах, які вона ратифікує;
- спеціальною, а саме така, яка стосується імплементації саме ЄКПЛ.

Основним законодавчим підґрунтям для спеціальної процедури імплементації є ЗУ «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини» і відповідно до ст. 2 цього Закону, рішення ЄСПЛ «є обов'язковими для виконання Україною»; порядок їх виконання визначається цим Законом та Законом України «Про виконавче провадження», іншими нормативно-правовими актами з урахуванням особливостей, що передбачені цим Законом». Загалом, цей Закон містить в собі норми щодо виконання державними органами України конкретних рішень ЄСПЛ щодо України, які винесені на користь певних фізичних або юридичних або ж груп осіб, і навіть передбачає загальні юридичні умови для найширшого застосування Конвенції і практики ЄСПЛ [27, с. 7].

Як зауважив у своєму виступі на міжнародному семінарі в м. Осло у жовтні 2004 року Голова ЄСПЛ Л. Вільдхабер, важливим елементом діяльності європейського механізму ЄКПЛ є баланс між національним та міжнародним захистом; і обидва ці компоненти повинні працювати ефективно для того, щоб «працювала система Конвенції» [55]. При застосуванні норм ЄКПЛ вітчизняні суди, у перше чергу, повинні застосовувати загальні принципи інтерпретації і тлумачення міжнародних договорів. Також варто звертати увагу на прецедент і норми міжнародного права, що

використовуються у взаємовідносинах між державами-підписантами. Поняття, які містяться в ЄКПЛ, можна надавати спеціального значення тільки в тому разі, коли це є метою учасників.

Отже, роль ЄКПЛ полягає у відкритті нового горизонту завдань у розвитку демократії в Україні, за основним засадами якої мають здійснюватися моніторинг відповідності різних правових актів країни основним правам і свободам людини. Завдяки використанню та тлумаченню ЄКПЛ наша держава розпочала стрімкий процес відходу від позитивістського праворозуміння, що призвело до появи необхідного та подальшого розвитку плюралізму.

В той же час, виконання положень ЄКПЛ контролює ЄСПЛ, юрисдикція якого має ключове значення для розуміння особливостей його діяльності. Адже саме особливості юрисдикції ЄСПЛ визначають його місце та роль у системі міжнародних інституцій загалом та в системі механізму ЄКПЛ. Зокрема, відповідно до ст. 32 ЄКПЛ, юрисдикція ЄСПЛ поширюється на всі питання, що стосуються тлумачення та застосування ЄКПЛ та Протоколів до неї. При цьому відповідно до ч. 2 ст. 32 ЄКПЛ, лише ЄСПЛ може вирішувати всі спори щодо ефективного захисту прав людини в процесі розгляду конкретній справі через гнучке розуміння меж її юрисдикції [48].

У свою чергу, рішення ЄСПЛ мають ключове значення для українського законодавства та його зв'язку з широкоохоплюючим спектром прав людини, закріплених у ЄКПЛ.

2.2. Правові засади застосування практики Європейського суду з прав людини в Україні

Національне законодавство України у сфері прав людини наразі є все ближчим до європейських стандартів. Першим кроком для цього стало приєднання України до РЄ у 1995 р. , а згодом, ратифікація Україною ЄКПЛ у

1997 р., що і стало важливим внеском у вдосконалення системи захисту прав людини в Україні. Застосування судової практики ЄСПЛ є важливим не тільки для національного законодавства, але й напряду для громадян України, а саме таку можливість мають люди, які вже використали всі національні методи захисту своїх прав та свобод. Основною умовою для цього є той факт, що держава має бути підписантом такої конвенції. Незважаючи на це, на сьогоднішній день залишаються невирішеними питання, пов'язані з визнанням юридичної сили рішень ЄСПЛ та необхідності запровадження механізму ефективного виконання його рішень на законодавчому рівні.

Більш доцільним варто вважати, що поняття та зміст судової практики не слід замінювати поняттям «судовий прецедент», оскільки судова практика може постійно змінюватись залежно від умов та підстав розвитку суспільства. Крім того, саме судова практика в рідкісних випадках в Україні є джерелом права, а судовий прецедент не визначається національним законодавством ніяк. Крім того, зміст прав, які закріплені в ЄКПЛ, постійно змінюються та доповнюються через судову практику ЄСПЛ. Тому більшість науковців вважають судову практику ЄСПЛ другим важливим джерелом європейських стандартів прав людини [17]. Деякі вітчизняні юристи вважають, що ЄКПЛ не дає чітких правових підстав для надання рішенням ЄСПЛ статусу прецеденту. Однак, наприклад, С. Шевчук стверджує, що європейська судова практика з прав людини є додатковим джерелом права при застосуванні та тлумаченні конституційних норм прав людини, які порівнюються з основними правами, закріпленими в ЄКПЛ.

Слід зазначити, що я поділяю точку зору тих науковців, які визнають створення прецеденту ЄСПЛ, оскільки це право є обов'язковим для всіх держав-членів РЄ. Адже при розгляді спорів про порушення прав людини лише ЄСПЛ має автономію в питаннях тлумачення ЄКПЛ. Крім того, лише ЄСПЛ не залежить від національного законодавства та практики національних судів. Застосовуючи норми ЄКПЛ, розкриваючи положення даного договору,

ЄСПЛ розкриває його сутність не з точки зору позитивістського права, а з точки зору верховенства права та поваги до прав людини. Такий підхід дає підстави зробити висновок, що особливий статус ЄСПЛ впливає саме зі здатності приймати екстраординарне рішення. Особливості таких рішень визначають їх характер. Отже, для більшості держав-членів РЄ, рішення ЄСПЛ становлять доктринальне джерело права. Також спостерігається вже частіше повторювана тенденція використання практики ЄСПЛ країнами-нечленами РЄ в особі їх органів судової гілки влади, що свідчить про важливість рішень ЄСПЛ як джерела тлумачення положень ЄКПЛ.

Застосування практики ЄСПЛ в Україні має таке законодавче підґрунтя. В першу чергу, відповідно до ст. 9 КУ, ЄКПЛ та Протоколи до неї, є частиною національного законодавства України як чинний міжнародний договір, згода на обов'язковість якого надана ВРУ [51]. Тобто, зважаючи на вище наведені положення, Україна, давши згоду на обов'язковість такого міжнародного договору, вже зобов'язується діяти так, щоб не позбавити основної мети та значення конвенції. Аналізуючи законодавчу базу в підзаконних нормативно-правових актах щодо застосування практики ЄСПЛ, можна спостерігати, що в ЗУ «Про виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р., зазначено, що суди мають використовувати при розгляді справ Угоду та практику Суду як правове джерело та законодавчі органи держави мають здійснювати експертизу та перевірку чинних законів і підзаконних актів на відповідність ЄКПЛ та практиці ЄСПЛ. То ж дані положення не тільки дають змогу українським судам прямо посилатися у відповідних судових рішеннях на практику ЄСПЛ, але й зобов'язують законодавчі органи реформувати чинне процесуальне законодавство, приводячи його у відповідність до прецедентної практики ЄСПЛ [47].

Якщо проаналізувати ст. 1 вище наведеного Закону, то під практикою ЄСПЛ, закон розуміє усю без винятку практику ЄСПЛ. Відповідно до ч. 2 ст. 6 КАСУ суд застосовує принцип верховенства права з урахуванням судової

практики Європейського суду з прав людини. Отже, Україна в особі відповідних її органів влади має здійснювати застосування усієї практики ЄСПЛ, використовуючи відповідні норми ЄКПЛ разом з рішеннями ЄСПЛ, в яких Судом тлумачаться її положення.

Проте, тут виникають проблеми із офіційним перекладом рішень ЄСПЛ у справах, де Україна не була стороною, оскільки багато таких рішень ЄСПЛ станом на сьогодні не мають офіційного перекладу державною мовою. А відповідно до ст. 18 вище наведеного Закону суди мають використовувати офіційний переклад рішення Суду, що надрукований у офіційному виданні, або, за відсутності перекладу, оригінальним текстом.

Також, у ст. 10 Цивільного процесуального кодексу України закріплено, що суд застосовує при розгляді справ ЄКПЛ і Протоколи до неї, згоду на обов'язковість яких надано ВРУ, та практику ЄСПЛ як джерело права [90]. У п.12 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судові рішення у цивільній справі» від 18.12.2009 р. № 14 передбачено, що в мотивувальній частині кожного рішення у разі необхідності мають бути посилання на ЄКПЛ та рішення ЄСПЛ, які згідно із ЗУ «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р. [44] є джерелом права та підлягають застосуванню в цій справі [62]. Відповідно до ст. 8-9 Кримінального Кодексу України принцип верховенства права в кримінальному провадженні та кримінальне процесуальне законодавство України застосовуються з урахуванням практики ЄСПЛ [53].

Основним питанням, яке виникає в застосуванні принципів ЄСПЛ в юридичній практиці ЄСПЛ є взаємодія норм міжнародного та національного права України. Існує стереотип, що в українському законодавстві закріплений примат норм міжнародного права, але на практиці це не так. У ст. 3 ЗУ «Про статус суддів» чітко вказано: «Судді у своїй діяльності щодо здійснення правосуддя...підкоряються тільки законові». А у ст. 6 цього ж Закону ще раз підкреслюється, що «судді зобов'язані при здійсненні правосуддя

дотримуватися Конституції та законів України». Тобто, навіть, не зважаючи на те, що згідно з КУ, ратифікований договір України набуває статусу закону, процедура його застосування законодавством не висвітлена [43].

Важливим документом у застосуванні практики ЄСПЛ, стала схвалена Указом Президента України «Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки» [85] було передбачено, що внаслідок реалізації зазначеної Стратегії судова система України та суміжні правові інститути працюватимуть, керуючись принципом верховенства права, ефективно, продуктивно та скоординовано, стануть підзвітними громадянам України, вільними від будь-якого політичного впливу та відповідатимуть стандартам і передовим практикам ЄС [31]. Серед ключових завдань Стратегії є: забезпечення відповідного рівня координації та стратегічного планування процесу реформування, окреслення кола проблем і визначення їх причин, які необхідно усунути шляхом реформування судоустрою та суміжних правових інститутів, визначення напрямів та етапів реформування судоустрою та судочинства, визначення орієнтирів для розроблення відповідного плану дій щодо реалізації Стратегії, а також очікуваних результатів та показників реалізації реформи системи судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів, й підвищення ступеня довіри суспільства до органів судової влади та суміжних правових інститутів [85].

У судовій практиці України на рішення ЄСПЛ найчастіше посилаються судді Конституційного, ВСУ та судів вищих інстанцій. Суди нижчих інстанцій у своїй практиці на рішення ЄСПЛ посилаються значно рідше. Але, це є характерним і для інших країн і пояснюється, насамперед, як вищою кваліфікацією та більшою обізнаністю суддів вищих інстанцій у ЄСПЛ та практиці ЄСПЛ, так і ще досить обмеженим відношенням інших судових органів до застосування у своїх рішеннях рішень міжнародних судових установ.

Отже, Україна в особі уповноважених її органів, має здійснювати застосування практики ЄСПЛ, використовуючи відповідні норми ЄКПЛ разом з попередніми рішеннями ЄСПЛ, в яких тлумачиться її положення. Проте, тут виникають перешкоди з офіційним перекладом рішень ЄСПЛ у справах, де Україна не була стороною-відповідачем, тому що саме такі рішення ЄСПЛ станом на сьогодні не мають офіційного перекладу державною мовою. А відповідно до українського законодавства, суди мають використовувати офіційний переклад рішення ЄСПЛ, який надрукований у офіційному виданні, або, за відсутності перекладу, оригінальним текстом. Врешті, питання правильного перекладу ЄКПЛ та рішень ЄСПЛ українською мовою є досить проблемним і на законодавчому рівні це стає першопричиною різного тлумачення одного і того ж правового поняття ЄКПЛ. Так, згідно з дослідженням В. Буткевича, внаслідок неоднозначності у офіційних перекладах навіть назви ЄКПЛ, в Україні склалась ситуація, за якої існує дві категорії законів: «Одні, які вимагають... виконувати Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, та інші, які вводять в дію Конвенцію про захист прав людини і основних свобод» [33].

В умовах реформування законодавства України рішення ЄСПЛ в своїй системності пропонують певні новітні моделі діяльності. Відповідно до ст. 46 ЄКПЛ нагляд за виконанням рішень ЄСПЛ здійснює КМ РЄ, який для виконання цієї норми має стежити не тільки за своєчасною виплатою грошової компенсації, але і за тим, як держава-учасник ЄКПЛ виправляє очевидні у світлі ЄСПЛ розходження норм його внутрішнього права або про позиції судової практики зі стандартами РЄ. Також в ст. 46 містяться правові положення, згідно з яким «Високі Договірні Сторони зобов'язуються виконувати остаточне рішення Суду у будь-якій справі, в якій вони є сторонами». Однак самої тільки нормативної бази недостатньо, необхідна й також практична реалізація. Зокрема, в Україні ситуація саме з практичною реалізацією, надзвичайно складна.

Враховуючи сутність ЄСПЛ як основної інституції з тлумачення ЄКПЛ, а відтак і визначенню та встановленню природи режиму захисту прав людини в рамках РЄ, рішення цього Суду мають важливе доктринальне значення. Таке рішення також є важливим у плані роз'яснення ЄСПЛ природи, змісту, сутності положень ЄКПЛ, вибору методів та засобів, а також режиму їх застосування на національному рівні [31]. Істотною перешкодою у більш широкому застосуванні рішень ЄСПЛ з таких засад є вітчизняне законодавство, яке потребує узгодження з сучасними тенденціями поглиблення ролі міжнародного права порівняно з національними правовими системами, особливо у сфері захисту прав людини, де перше набуває сили прямої дії.

Юрисконсульт ЄСПЛ М. де Сальвіа зазначає, що національний суддя із прийняттям ЄКПЛ зв'язаний завданням проголошення права у якості судді з прав і свобод та, відтак, він є першим суддею з прав людини. Отже, особа, що звертається до суду, знає, що вона має право в судах посилатися на ЄКПЛ у тому сенсі, в якому вона тлумачиться ЄСПЛ [41]. На суд покладено обов'язок застосовувати ЄКПЛ і практику ЄСПЛ незалежно від того чи використовували такі джерела учасники проваджень. Звичайно, що для учасників проваджень використання таких джерел є правом, хоча правова позиція з правильним використанням джерел виглядатиме більш обґрунтованою та мотивованою. Для правильного використання рішень ЄСПЛ необхідна наявність у правозастосовувача знань і вмінь щодо виокремлення в структурі прецеденту *ratio decidendi* з метою правильного застосування положень ЄКПЛ та практики ЄСПЛ може бути підставою для скасування або зміни судових рішень у разі їх перегляду судами вищих інстанцій.

2.3. Вплив правових позицій ЄСПЛ при вирішенні справ про порушення основних прав людини в Україні

У прагненні вдосконалювати судову систему та процес, вирішуючи справи щодо порушення прав та свобод людини, суб'єкти законодавчої ініціативи часто керуються точковими проблемами, не усвідомлюючи при цьому негативного впливу пропонованих змін на картину в цілому. Утім, завдяки впливу правових позицій ЄСПЛ, та, зокрема, процедури винесення «пілотних рішень», Україна має подальші перспективи по відношенню до реформування законодавства і запобіганню відшкодування.

У кожній справі, у якій Суд визнав наявність порушення ЄКПЛ, фігурує ст. 41 ЄКПЛ, яка передбачає, «якщо Суд визнав факт порушення Конвенції або Протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної ВДС передбачає лише часткове відшкодування, Суд у разі необхідності надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію» [48]. Така ситуація здатна потягнути за собою реформування законодавства і судової практики держави-відповідача, коли йдеться безпосередньо про типові повторювані порушення прав, які й загрожують суттєвими фінансовими втратами. Отож, в такому разі, політична відповідальність держави-підписанта ЄКПЛ перед РЄ пересікається з юридичним обов'язками держави перед РЄ. І суттєву роль у даному аспекті відіграє саме авторитет правових позицій ЄСПЛ, досвід, накопичений шляхом узагальнення на європейському рівні особливостей національних європейських правових систем.

У 2021 році ЄСПЛ розглянув 2665 заяв проти України, з яких 2126 були визнані неприйнятними або вилучені. Він виніс 197 рішень (щодо 539 заяв), 194 з яких виявили принаймні одне порушення ЄКПЛ. Основними питаннями, порушеними в заявах проти України є: порушення ст. 3 ЄКПЛ (заборона катувань) – заяви здебільшого стосуються умов утримання у в'язницях осіб, засуджених до виняткової міри покарання – смертна кара замінюється довічним позбавленням волі; порушення ст. 5 ЄКПЛ (право на свободу та недоторканість) – ці заяви стосуються порушень прав людини під час

затримання та арешту; порушення ст. 6 ЄКПЛ (право на справедливий суд); порушення ст. 8 ЄКПЛ (право на повагу до сімейного життя) тощо.

На думку українського юриста-вченого С. Шевчука, вплив практики ЄСПЛ на національну судову систему є визначальним не лише в контексті виконання окремих рішень щодо України, а й тому, що ця система має загальний характер, який у свою чергу, визначається нормативністю рішень ЄСПЛ. Такі пілотні рішення загального характеру не лише впливають на зміну позитивної парадигми права у сфері захисту прав людини на природно-правову, але й обов'язково вимагають від органів державної влади України враховувати прецеденту практику ЄСПЛ у правотворчу та правоохоронну діяльність [92].

Перше пілотне рішення ЄСПЛ щодо України набуло чинності 15 січня 2010 року у справі **«Юрій Іванов проти України»** [70]. У цій справі йшлося про порушення ЄКПЛ щодо тривалого невиконання рішення національного суду. Така правова позиція ЄСПЛ є цілком природною реакцією на систематичне невиконання рішень національних судів та не застосування державою дієвих заходів для подолання цієї проблеми, враховуючи той факт, що з 2006 року в Україні діє ЗУ «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [46]. Відтак, у 2012 році Верховна Рада України прийняла ЗУ «Про державні гарантії виконання рішень ЄСПЛ», а Кабінет Міністрів ухвалив постанову «Про затвердження Порядку погашення заборгованості рішенням ЄСПЛ, виконання яких гарантується державою» у 2014 році. Проте, незважаючи на ці кроки, ситуація з виконанням рішень національними судами за останні 7 років не змінилась.

Іншою, не менш важливою справою можна вважати **«Каверзін проти України»** від 15 травня 2012 року, яка стосується відбування довічного ув'язнення за вбивство пана Каверзіна, який скаржився на те, що отримав травму ока під час катування в поліції, а потім осліп через неналежну медичну допомогу під час наступного затримання [67]. ЄСПЛ було визнано чотири

порушення ст. 3 ЄКПЛ, не визнано порушення ст. 3 щодо ймовірності відсутності медичної допомоги під вартою з вересня 2001 року по грудень 2008 року. Згідно зі ст. 46 (обов'язкова сила та виконання рішень) ЄСПЛ зазначав, що жорстоке поводження з паном Каверзіном під час утримання під вартою відображає проблему, яка повторюється в Україні. У приблизно 40 своїх рішеннях ЄСПЛ уже встановив, що українська влада була відповідальна за жорстоке поводження з людьми, які перебувають під вартою, і що за їхніми звинуваченнями не було проведено ефективного розслідування. Наразі в розгляді знаходиться понад 100 подібних справ. Тому у своєму рішенні, ЄСПЛ підкреслив, що Україні необхідно терміново провести конкретні реформи у своїй правовій системі, щоб забезпечити викорінення практики жорстокого поводження під час утримання під вартою [60].

«Веренцов проти України» від 11 квітня 2013 року, дана справа стосується правозахисника, який скаржився на те, що його засудили до трьох діб адміністративного арешту за проведення демонстрації без дозволу, хоча такого дозволу не вимагалось національним законодавством. ЄСПЛ визнав порушення ст. 11, порушення ст. 7, а також порушення п. 1 та п. 3 ст. 6. Зокрема, ЄСПЛ зазначив, що справа розкриває структурну проблему, а саме законодавче право щодо свободи зібрань, яка залишається в Україні часу розпаду Радянського Союзу [65].

«Олександр Волков проти України» від 9 січня 2013 року, суть полягала в звільненні судді ВСУ. Насамперед, було визнано чотири порушення ст. 6 ЄКПЛ, порушення ст. 8 ЄКПЛ, та відповідно до ст. 41 та 46 ЄСПЛ, з огляду на серйозні системні проблеми щодо функціонування української судової влади, розкриті у справі пана Волкова, рекомендував Україні терміново реформувати свою судову систему. ЄСПЛ також постановив, що, враховуючи дуже виняткові обставини справи, Україна повинна була якнайшвидше відновити пана Волкова на посаду судді ВСУ [68].

Беручи до уваги більш сучасні приклади, **«Сукачов проти України»** від 31 січня 2020 року, справа стосувалася повторюваної структурної проблеми поганих умов попереднього ув'язнення в Україні. ЄСПЛ було визнано порушення ст. 3 ЄКПЛ поводження через кумулятивний ефект переповненості, поганого освітлення, вентиляції та санітарних умов камер, в яких утримувався пан Сукачов, лише одну годину вправ на день у період з 2012 по 2017 рік, а також порушення ст. 13 ЄКПЛ через відсутність ефективних засобів правового захисту, доступних для того, щоб поскаржитися на умови свого тримання під вартою [69].

«Грубник проти України» від 17 вересня 2020 року, суть справи полягає у арешті та триманні під вартою заявника у зв'язку з різними терористичними злочинами в Одесі у 2015 році. ЄСПЛ не визнав порушення п. 2 і 3 ст. 5 щодо скарг заявника на те, що він не був негайно повідомлений про причини його арешту та про відсутність застави за законом, оскільки він був звинувачений у терористичних злочинах. Але в той же час визнав два порушення п.1 ст. 5 ЄКПЛ, оскільки арешт заявника було здійснено без попереднього рішення суду і фактично не було зафіксовано до наступного дня, й порушення п. 2 ст. 6, оскільки в постанові про запобіжний захід у вигляді тримання під вартою щодо нього було зазначено, що він був винен у вчиненні особливо «тяжкого злочину», тоді як на той час він лише підозрюваний і не засуджений за терористичний злочин [66].

Після того, як підсумкова інформація щодо загального стану виконання рішень ЄСПЛ на завершення 2021 року була оприлюднена під час візиту делегації українського Верховного Суду до Страсбургу, начальник відділу Департаменту виконання рішень Європейського суду з прав людини Генерального директорату з прав людини та верховенства права РЄ Павло Пушкар повідомив, що станом на грудень 2021 року КМ РЄ наглядає за виконанням 635 справ (із яких 105 справ – провідні) – що становить 75%. Загалом закрито нагляд у 1203 справах, а в процесі виконання понад 5 років

перебуває 217 справ (із них 69 є провідними), понад 10 років – 72 (із них 33 – провідні). Загалом, ці цифри становлять 11% від загальної кількості всіх справ, що перебувають на виконанні [61].

В той же час, минула практика заяв проти України виглядала так. Станом на кінець 2020 року до ЄСПЛ було подано майже 10 100 скарг, відповідачами в яких виступає Україна. Загальна кількість українських скарг становила 16,5% від усього обсягу роботи ЄСПЛ. Таким чином, Україна посіла третє місце за кількістю скарг на неї. На першому місці була Росія з 14 050 скаргами, на другому – Туреччина з 10 150 скаргами. Примітно, що в порівнянні з попередніми роками зросла кількість скарг на Україну. На кінець 2018 року на Україну надійшло понад 7200 скарг (або 12,9% від усього обсягу роботи ЄСПЛ). У 2019 році кількість скарг зросла до 8850. Таким чином відсоток справ проти України, зріс до 14,8% [1].

Задля реформування законодавства та запобіганню майбутнім повторюваним порушенням прав, 1 квітня 2020 року КМУ ухвалив Постанову про створення комісій з питань виконання рішень Європейського суду з прав людини. Це рішення спрямоване на залучення різних органів державної влади для забезпечення виконання рішень ЄСПЛ та забезпечення злагодженої взаємодії всіх гілок влади – законодавчої, виконавчої та судової. Передбачається, що в майбутньому діяльність Комісії сприятиме покращенню ситуації, пов'язаної з належним виконанням Україною, взятих на себе міжнародних зобов'язань, що суттєво зменшить видатки державного бюджету на виконання рішень ЄСПЛ [84]. При цьому створення Комісії матиме позитивний результат лише за умови врахування при виконанні рішень ЄСПЛ фінансового аспекту виконання рішень, відновлення порушених прав, недопущення нових порушень. Необхідність таких заходів обґрунтовується тим, що рішення ЄСПЛ мають стати зразком і орієнтиром у судовій системі нашої держави. Виходячи з практики міжнародних органів, громадянам України має бути забезпечений належний захист на національному рівні.

Станом на 2021 рік Україна ратифікувала вже 16 протоколів до ЄКПЛ. Зокрема 1 серпня 2018 року набув чинності Протокол № 16 до ЄКПЛ від 2 жовтня 2013 року, який дозволяє національним судам отримувати консультації по справам про права людини в ЄСПЛ. Протокол ратифіковано Україною із застосуванням Закону від 5 жовтня 2017 р. №2156-VIII. Його прийняття спрямоване на посилення правових позицій ЄСПЛ. У свою чергу, це сприятиме подальшій імплементації ЄКПЛ в національну правову систему, що сприятиме подальшому запобіганню порушень прав людини. Зокрема, абз. 1 ст. 1 Протоколу № 16 зазначено, що вищі судові установи однієї зі сторін, визначені відповідно до ст. 10, можуть звертатися до ЄСПЛ для надання консультативних висновків з фундаментальних питань, що стосуються тлумачення або застосування прав і свобод, визначених ЄКПЛ або Протоколами до неї. Стаття 1 Протоколу № 16 також визначає обставини, за яких національні вищі судові установи можуть звертатися до ЄСПЛ. По-перше, справа має бути у провадженні національної вищої судової установи, яка звернулася за консультативним висновком. По-друге, національна вища судова установа має вказати мотиви свого запиту та надати інформацію про відповідні юридичні та фактичні обставини справи у провадженні.

Висновки до Розділу 2

Національне законодавство України у сфері прав людини наразі стає все ближчим до європейських стандартів і першим кроком для цього стало приєднання України до РЄ у 1995 р., а згодом, ратифікація Україною ЄКПЛ у 1997 р. В Україні з'явилися не тільки законодавчо закріплені гарантії свого демократичного розвитку, а громадяни України отримали додаткову можливість захисту своїх законних інтересів, а й забезпечення ефективного судового контролю.

Місце ЄКПЛ у системі джерел України можна визначити, з огляду на ст. 9 КУ та ЗУ «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 року , а

роль ЄКПЛ полягає у відкритті нового горизонту завдань у розвитку демократії в Україні, за основним засадами якої мають здійснюватися моніторинг відповідності різних правових актів країни основним правам і свободам людини.

Виконання положень ЄКПЛ контролює спеціальна установа - ЄСПЛ, юрисдикція якого має ключове значення для розуміння особливостей його діяльності. Адже саме особливості юрисдикції ЄСПЛ визначають його місце та роль у системі міжнародних інституцій загалом та в системі механізму ЄКПЛ.

Застосування практики ЄСПЛ також має схожу законодавчу базу ЄКПЛ, ст. 9 КУ, а також ряд підзаконних нормативно-правових актів, а саме ЗУ «Про виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р., ст. 10 ЦПКУ, де закріплено, що суд застосовує при розгляді справ Конвенцію і протоколи до неї, згоду на обов'язковість яких надано ВРУ, та практику ЄСПЛ як джерело права, п.12 Постанови Пленуму ВСУ «Про судові рішення у цивільній справі» від 18.12.2009 р. № 14 де передбачено, що в мотивувальній частині кожного рішення у разі необхідності мають бути посилання на Конвенцію та рішення ЄСПЛ, які згідно із ЗУ від 23 лютого 2006 р. «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» є джерелом права та підлягають застосуванню в цій справі та ст. 8-9 ККУ принцип верховенства права в кримінальному провадженні та кримінальне процесуальне законодавство України застосовуються з урахуванням практики ЄСПЛ.

Отже, Україна в особі уповноважених її органів, має здійснювати застосування практики ЄСПЛ, використовуючи відповідні норми ЄКПЛ разом з попередніми рішеннями ЄСПЛ, в яких тлумачиться її положення. Проте, тут виникають перешкоди, по-перше, з офіційним перекладом рішень ЄСПЛ у справах, де Україна не була стороною-відповідачем, тому що на законодавчому рівні це стає першопричиною різного тлумачення одного і того

правового поняття ЄКПЛ. По-друге, існують суперечності, що в українському законодавстві закріплений примат норм міжнародного права, але на практиці це не так. У ст. 3 ЗУ «Про статус суддів» чітко вказано: «Судді у своїй діяльності щодо здійснення правосуддя...підкоряються тільки законові». А у ст. 6 цього ж Закону ще раз підкреслюється, що «судді зобов'язані при здійсненні правосуддя дотримуватися Конституції та законів України». Тобто, навіть, не зважаючи на те, що згідно з КУ ратифікований договір України набуває статусу закону, процедура його застосування законодавством не висвітлена.

У судовій практиці України на рішення ЄСПЛ найчастіше посилаються судді Конституційного, Верховного суду та судів вищих інстанцій. Суди нижчих інстанцій у своїй практиці на рішення ЄСПЛ посилаються значно рідше. .

У 2021 році ЄСПЛ розглянув 2665 заяв проти України, з яких 2126 були визнані неприйнятними або вилучені. Основними питаннями, порушеними в заявах проти України є: порушення ст. 3 ЄКПЛ (заборона катувань), порушення ст.5 ЄКПЛ (право на свободу та недоторканість), порушення ст. 6 ЄКПЛ (право на справедливий суд); порушення ст. 8 ЄКПЛ (право на повагу до сімейного життя) тощо.

Вплив практики ЄСПЛ на національну судову систему є визначальним не лише в контексті виконання окремих рішень щодо України, а й тому, що ця система має загальний характер, який у свою чергу, визначається нормативністю рішень ЄСПЛ. Такі пілотні рішення загального характеру не лише впливають на зміну позитивної парадигми права у сфері захисту прав людини на природно-правову, але й обов'язково вимагають від органів державної влади України враховувати прецеденту практику ЄСПЛ у правотворчу та правоохоронну діяльність.

Задля реформування законодавства та запобіганню майбутнім повторюваним порушенням прав, 1 квітня 2020 року Кабінет Міністрів

України ухвалив Постанову про створення комісії з питань виконання рішень Європейського суду з прав людини. Зокрема 1 серпня 2018 року набув чинності Протокол № 16 до ЄКПЛ від 2 жовтня 2013 року, який дозволяє національним судам отримувати консультації по справам про права людини в ЄСПЛ. Протокол ратифіковано Україною із застосуванням Закону від 5 жовтня 2017 р. №2156-VIII. Його прийняття спрямоване на посилення правових позицій ЄСПЛ. У свою чергу, це сприятиме подальшій імплементації ЄКПЛ в національну правову систему, що сприятиме подальшому запобіганню порушень прав людини.

Але навіть, беручи до уваги дані факти, можна зробити висновок, що Україна доволі повільно здійснює реформування національного законодавства і правозастосовної практики у сфері захисту прав людини і основоположних свобод при вирішенні цивільних справ, незважаючи на величезну кількість звернень до ЄСПЛ та винесених рішень проти України, в тому числі, пілотних рішень.

РОЗДІЛ 3

РЕАЛІЗАЦІЯ РІШЕНЬ ЄСПЛ НАЦІОНАЛЬНИМИ СУДАМИ УКРАЇНИ

3.1. Проблемні питання, які виникають при розгляді у національних судах України рішень ЄСПЛ

З кожним роком зростає кількість скарг громадян України, які подаються до ЄСПЛ. Це свідчить про те, що залишається нагальна потреба досягнення максимальної відповідності українського законодавства європейськими стандартам у сфері прав людини та запобігання їх порушенням. Це, у свою чергу, допоможе зменшити кількість звернень до ЄСПЛ. Але особливістю європейського механізму захисту прав людини є те, що, незважаючи на декларативний характер прав людини в тексті ЄКПЛ, випадки порушення державами своїх зобов'язань не тільки служать підставою для їх відповідальності, але й є певними гарантіями відновлення порушених прав фізичних та юридичних осіб, створення загальнодержавних превентивних заходів для запобігання повторенню таких порушень у майбутньому [32, с. 46]. Виконання рішень ЄСПЛ в Україні регулюється ЄКПЛ, Законами України: «Про захист рішень та практику Європейського суду з прав людини», «Про виконання рішень Європейського суду з прав людини», «Про виконання рішень Європейського суду з прав людини», «Про виконавче провадження», «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень».

Незважаючи на регулярні та не завжди дієві реформування національного законодавства, Україна все ще входить до числа країн, які не дотримуються своїх зобов'язань. За даними European Enforcement Network (EIN), яка представляла собою інтерактивну карту з інформацією про 47 країн Європи, за останні 10 років Україна не виконала 67% провідних рішень ЄСПЛ проти України. Показник виконання таких рішень Україною один із найгірших в Європі, вище лише в Угорщині (74%) та в Росії (89%) [4]. Але, якщо взяти співвідношення населення і скарг до ЄСПЛ, то за цим показником Україна

займає лише тринадцяте місце, а лідирують Угорщина, Ліхтенштейн і Молдова.

Велику кількість скарг, поданих українцями до ЄСПЛ, можна пояснити кількома факторами. Серед об'єктивних можна виділити крайню недосконалість правових засобів усередині країни. Серед суб'єктивних причин – недовіра українців до національних судів, а також сподівання на більш справедливе рішення ЄСПЛ. Зокрема, основними питаннями, які піднімаються у зверненнях, спрямованих проти України, є порушення умов тримання в місцях позбавлення волі, права на свободу та особисту недоторканість, права на справедливий суд, права на вільне володіння своїм майном, права на повагу до сімейного життя. Недотримання цих прав свідчить не лише про наявність проблем на національному рівні, а й про неефективний судовий захист та значні прогалини у внутрішньому законодавстві.

Для того, щоб визначити основні проблемні питання, які виникають при розгляді рішень ЄСПЛ, потрібно проаналізувати процес виконання таких рішень в Україні. Відповідно до ст. 46 ЄКПЛ, ВДС зобов'язуються виконати остаточне рішення Суду у будь-якій справі, сторонами якої вони є [48]. Остаточне рішення ЄСПЛ передається КМ РЄ, який здійснює нагляд за його виконанням.

Щодо національного механізму, то координацію виконання цих рішень здійснює Міністерство юстиції через Омбудсмена ЄСПЛ. Відповідний порядок передбачений вищезгаданим ЗУ «Про виконання рішень та практику Європейського суду з прав людини» і полягає в наступному. Протягом десяти днів з дня отримання повідомлення ЄСПЛ про стан остаточного рішення Міністерство юстиції України: готує та надсилає текст рішення українською мовою для опублікування в газеті «Урядовий кур'єр»; надсилає стислу заяву про рішення позивачеві, Омбудсмену України, всім органам державної влади, посадовим та іншим особам, які безпосередньо беруть участь у справі, за якою винесено судове рішення; також надсилає позивачу повідомлення з

роз'ясненням його права звернутись до державних судових виконавців за відшкодуванням, яке має містити реквізити банківського рахунку для переказу коштів; надсилає до Державної виконавчої служби оригінал тексту та переклад постанови частини остаточного рішення ЄСПЛ у справі України, яка встановлює порушення ЄКПЛ, оригінал тексту та переклад постанови частини остаточних рішень суду ЄСПЛ про справедливу сатисфакцію у справі проти України, оригінал і переклад Рішення про дружнє врегулювання у справі проти України, оригінал та переклад рішення ЄСПЛ, яким затверджуються умови одностороннього оголошення у справі проти України [10].

Державна виконавча служба протягом десяти днів з дня надходження документів відкриває виконавче провадження. Таким чином, за загальним правилом ініціатором виконавчого провадження є Міністерство Юстиції України, а не позивач. Подальша процедура залежить від виду державних зобов'язань, накладених рішенням ЄСПЛ. Це можуть бути як виплата компенсації, що підлягає сплаті протягом трьох місяців з дати набрання рішенням законної сили або у строк, визначений у рішенні, так і заходи індивідуального характеру: відновлення, наскільки це можливо, попереднього правового статусу позивача, який був до порушення ЄКПЛ та інші заходи, передбачені рішенням. А також заходи загального характеру таких як: внесення змін до чинного законодавства та його застосування на практиці, внесення змін до адміністративної практики, надання правової експертизи законопроектів, навчання з питань вивчення ЄКПЛ та практики ЄСПЛ для прокурорів, адвокатів, правоохоронних органів, посадових осіб імміграційної служби, інших категорій працівників правоохоронних органів [76]. Отож, заходи загального характеру спрямовані на забезпечення усунення державою недоліків системного характеру в аспекті порушень положень ЄКПЛ.

Для здійснення відповідних заходів МЮУ щокварталу готує та надсилає до Кабінету Міністрів України подання, до якого входять пропозиції щодо вирішення системної проблеми, визначеної у рішенні, та усунення її

першопричини, аналітичний огляд до ВСУ та пропозиції до ВРУ для внесення до законопроекту [10].

Резолюції ПА РЄ постійно привертають увагу до структурних проблем з виконанням рішень ЄСПЛ, пов'язаних із виплатою збитків та вжиттям індивідуальних та загальних заходів. КМ РЄ розглядає проблему невиконання судових рішень як фундаментальну дисфункцію судової системи, яка порушує право осіб на доступ до суду, порушує верховенство права, та руйнує довіру до функціонування судової системи та правосуддя загалом. Однією з причин невиконання справедливої сатисфакції є те, що бюджети України містять кошти, що значно менші, ніж кількість платежів, які мають бути здійснені у провадженні, відкритому ЄСПЛ. Бюджетною програмою «Платежі на виконання рішень іноземних юрисдикційних органів, прийнятих за наслідками судового процесу проти України», що затверджена наказом МЮУ, передбачено за сумами видатків на бюджетний рік, кількість бюджетних асигнувань на виконання заходів, пов'язаних з виконанням рішень ЄСПЛ та іноземних юрисдикцій, прийнятих за результатами розгляду справ проти України. Таким чином, на 2020 рік розмір бюджетних асигнувань згідно з звітом зазначеної Програми становить 382 377, 4 тис. грн., з них 311 184,3 тис. грн. на стягнення грошових сум за рішенням суду. Виходячи з попередніх даних, суми, призначені для виплат, значно вищі, ніж передбачені у видатках.

Варто відзначити, що однією з причин невиконання судових рішень є також позитивні зобов'язання у сфері соціального захисту громадян, які держава не може забезпечити фінансово. Нерідко буває так, що законодавець у гонитві за прихильністю населення приймає рішення про підвищення соціальних стандартів, які не були прийняті державою для виконання. Тому, коли фізичні особи отримують рішення суду на свою користь, відсутність коштів у бюджеті унеможливорює оплату.

Щоб гарантувати, що подібні порушення прав людини не відбуваються, рішення ЄСПЛ передбачають загальні заходи. Таким чином, держава сама

обирає заходи, якими вона вживається для усунення проблем у внутрішньому правопорядку. Наприклад, якщо за результатом порушення прав приховуються проблеми з конкретними законами або відсутність належного законодавства, то буде доречно внести зміни до нормативно-правових актів або прийняти відповідні закони. Проте, як показує практика, наприклад, невиконання Україною значних термінів пілотного рішення «Юрій Іванов проти України» від 15 жовтня 2009 року, може свідчити про нездатність чи небажання мати ресурси для проведення необхідних правових або законодавчих реформ.

Важливо зазначити, що наразі використання практики ЄСПЛ у рішеннях національних судів є досить заплутаним. У багатьох випадках судді посилаються на конкретні рішення, але не вказуючи, як вони пов'язані з обставинами справи та їх співвідношенням з нормами національного законодавства. Проте Д. М. Супрун стверджує, що оприлюднення та оголошення рішень ЄСПЛ у національних судах може бути достатньою превентивною мірою загального характеру, щоб уникнути подальших порушень ЄКПЛ. Саме ця дія рішень механізму юрисдикційного контролю ЄКПЛ відрізняє його від інших механізмів у системі сучасного міжнародного права [23, с. 851]. Тому слід звернути увагу на виховну роботу щодо визначення місця рішень ЄСПЛ як джерела права та обов'язку застосування судової практики.

Варто підкреслити, що ГО «Інститут прикладних гуманітарних досліджень» в межах проекту «Гарантування дотримання прав людини при здійсненні правосуддя» Координатора проектів ОБСЄ в Україні було здійснено моніторинг судових рішень щодо застосування в Україні положень ЄКПЛ та практики ЄСПЛ. У результаті моніторингу було підготовлено аналітичний звіт, що містить результати дослідження використання українськими суддями положень ЄКПЛ та практики ЄСПЛ, проведеного у період з грудня 2015 р. по листопад 2017 року. Експертами опрацьовано 3592

рішення, ухвалених 680 судьями, які пройшли навчання із застосуванням ЄКПЛ та практики ЄСПЛ в межах відповідного проєкту. В аналітичному звіті за результатами моніторингу було розроблено відповідні рекомендації, які вказують на необхідність перегляду постанов пленумів вищих судів щодо застосування міжнародних договорів, судів, з чіткими вказівками щодо статусу тих із них, юрисдикція яких поширюється на Україну. У результаті проведеного дослідження також було виявлено такі проблеми застосування практики ЄСПЛ, як вибірковість застосування практики ЄСПЛ, посилення на загальні принципи та тлумачення з ігноруванням передбачених ЄСПЛ умов їх застосування, абсолютизація обов'язковості правової позиції ЄСПЛ, застосування рішення ЄСПЛ за аналогією, посилення на практику ЄСПЛ за наявності чітких та несуперечливих положень національного закону [77, с. 3].

Більш сучаснішим та детальним аналізом для розуміння основних проблемних питань є модернована дискусія щодо виконання Україною рішень ЄСПЛ Асоціації працівників України спільно з Директоратом з прав людини та верховенства права РЄ у Києві 19 листопада 2021 року. Після такої зустрічі, прийшли до висновку, що надзвичайно актуальним залишається питання виконання Україною рішень ЄСПЛ. Станом на 13 листопада 2021 року на розгляді КМ РЄ перебуває 635 справ. З них 450 є клонами, тобто справами, пов'язаними з проблемою, раніше встановленою практикою ЄСПЛ. Загальна сума справедливої сатисфакції, присудженої в рішеннях ЄСПЛ проти України за всі роки (2011-2021) становить 51 501 864 євро. Загальна сума боргу країни за невиконаними судовими рішеннями поки невідома, але оцінюється в 1,7 трлн грн.

Під час заходу учасники також обговорили таку категорію справ – «Олександр Волков проти України», яка стосується незалежності судової влади та визначає вектор подальшого розвитку судової реформи в Україні. КМ РЄ, який наглядає за виконанням рішень ЄСПЛ, востаннє розглядав реалізацію Україною справи Олександра Волкова у вересні 2021 року. За результатами

розгляду було прийнято рішення, в якому Комітет, зокрема: «з інтересом взяв до відома Стратегію розвитку системи юстиції та конституційного судочинства на 2021-2023 роки та запропонував органам влади надати інформацію щодо розробки відповідного Плану Дій», а також «підкреслив необхідність стійких механізмів забезпечення доброчесності та професіоналізму органів, які відіграють вирішальну роль у кар'єрі та дисциплінарній відповідальності суддів; відзначили прийняття Закону, який передбачає відновлення роботи Вищої кваліфікаційної комісії суддів, а також Закону, що регулює діяльність Вищої ради правосуддя, та роль міжнародних експертів у цих процесах; та запропонував органам влади надати інформацію про виконання цього законодавства та його вплив на незалежність суддів..» [15].

Виконання Україною рішень ЄСПЛ є ключовим і надзвичайно важливими питанням для країни. Перш за все, мова йде про питання міжнародно-правової відповідальності України, її зобов'язань з позиції міжнародного права, про здатність виконувати свої зобов'язання у відносинах з міжнародними партнерами та РЄ. Дотримуючись євроінтеграційного курсу, Україна має брати більше відповідальності за виконання рішень міжнародних організацій та брати за основу розгляд ЄСПЛ.

3.2. Пропозиції з удосконалення правових норм щодо імплементації практики ЄСПЛ національними судами України

Імплементація міжнародно-правових норм в національне законодавство є досить складною процедурою, в широкому сенсі – це здійснення міжнародно-правових і внутрішньодержавних норм задля виконання міжнародно-правових зобов'язань, а також створення на міжнародному і внутрішньодержавному рівнях умов для такого здійснення. У більш вузькому розумінні – це цілеспрямована юридична діяльність держави, яка

здійснюється індивідуально, колективно або в межах міжнародної організації з метою своєчасної, всебічної і повної реалізації зобов'язань, взятих ними у відповідності з міжнародним правом. Україна загалом йде звичним шляхом європейських країн, запроваджуючи процесуальну можливість перегляду рішень судів, одночасно здійснює реформи і судочинства взагалі, і конкретного процесуального законодавства зокрема.

Вирішення вище вказаних проблем пропонується шляхом удосконалення національно-правового механізму реалізації рішень ЄСПЛ, насамперед реформування конституційних засад реалізації міжнародно-правових зобов'язань України (тобто юридичне закріплення співвідношення міжнародного та національного права України на найвищому рівні).

Також вирішити питання щодо уніфікування норм через закріплення примату міжнародного права наступним чином. По-перше, внести зміни до законодавства про судоустрій з точки зору дотримання вимог ЄКПЛ. По-друге, врегулювати питання можливих перешкод з колізіями між нормами міжнародного та національного законодавства України. По-третє, закріпити роль рішень ЄСПЛ, можливість посилання на них судами України. І найголовніше, узгодити процедуру введення в силу міжнародного договору, а саме підписання ратифікаційних грамот та вирішити питання про юридичну силу міжнародних договорів, як ще не ратифіковані.

З огляду на викладені вище проблемні питання щодо застосування практики ЄСПЛ, основні зміни до законодавства потрібні, зокрема, по відношенню до ЗУ «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [44], а саме потрібно переглянути та усунути з Закону положення, які не виконуються, наприклад, щодо проблемного питання розбіжностей між офіційними текстами рішень ЄКПЛ та положень ЄСПЛ. І в наступну чергу, виокремити практику виконання рішень по суті та практику виконання рішення по виплаті справедливої сатисфакції та визначити на юридичному рівні, що рішення ЄСПЛ можливе до

застосування судами різних ланок в Україні, та не лише рішення проти України, але й проти інших держав як про прийнятність, так і рішення по суті і в додаток до цього вирішити питання офіційного перекладу рішень. Також істотною зміною було б внести зміни до Закону з урахуванням положень додаткових Протоколів до ЄКПЛ № 14-16, так як вони були ратифіковані ще в 2017 році, узгодити функції Органу представництва з вимогами законодавства про судоустрій і внести порядок перевірки виконання норм ЄКПЛ та відповідності стандартам ЄКПЛ і практиці ЄСПЛ нормотворчої діяльності. Усунення деяких проблем застосування практики ЄСПЛ може бути можливим і в разі підготовки постанови Пленуму ВСУ про застосування ЄКПЛ та практики ЄСПЛ, що має базуватися на ґрунтовному аналізі недоліків та особливостей практики національних суддів [74].

Зазначений Закон увібрав у себе всі сучасні напрацювання РЄ, які адресовані на всебічне вирішення питань виконання державами-членами рішень ЄСПЛ, включаючи вимоги рекомендацій Комітету міністрів РЄ державам-членам, законодавчо закріпивши забезпечення виконання рішення ЄСПЛ шляхом вжиття заходів індивідуального та загального характеру. Згідно з ст. 41 ЄКПЛ, заходи індивідуального характеру – це заходи щодо зобов'язання держави відшкодувати заявнику матеріальну та моральну шкоду, а також судові витрати. Але, виконання рішень ЄСПЛ не обмежується виплатою лише грошових компенсацій, а часто створює необхідність вжиття більш масштабних заходів. А заходи загального характеру – це заходи, передбачені рішеннями ЄСПЛ та спрямовані на усунення можливості аналогічного порушення щодо інших осіб. Таким чином, виконання рішень ЄСПЛ в частині вжиття заходів загального характеру є імплементаційним заходом, оскільки потребує вчинення цілого ряду дій щодо приведення чинного законодавства у відповідність із положеннями ЄКПЛ та практикою ЄСПЛ з метою уникнення аналогічних порушень ЄКПЛ в подальшому.

Щодо фінансових проблемних питань, які виникають у світлі справедливої сатисфакції, то я вважаю необхідним збалансувати фінансові можливості та зобов'язання, які бере на себе держава. Слід звернути увагу на необхідність законодавчих заходів щодо збільшення асигнувань відповідних видатків державного бюджету. Справедливо відзначити думку Н.В. Шелевера щодо доцільності створення за рішенням ЄСПЛ Фонду гарантування виплати компенсацій, який за рахунок коштів Державного бюджету України забезпечить 100% погашення заборгованості держави за відповідними виконавчими документами [21, с.110].

Задля усунення структурних порушень прав, для повного виконання групи пілотних рішень ЄСПЛ, наприклад, у справі Іванова/Бурмича Україні необхідно: спростити та оптимізувати систему виконання судових рішень, вирівняти повноваження державних і приватних виконавців; скасувати мораторій на примусове відчуження майна державних підприємств, що призводить до нерівності приватної та державної власності та захищає збиткові та неефективні підприємства від банкрутства; автоматизувати процес виконання за принципом «одна кнопка» (забезпечити автоматичний обмін даними між реєстром судових рішень та автоматизованою системою виконавчого провадження, забезпечити автоматичний розрахунок заборгованості за рішеннями національних судів тощо).

Щоб забезпечити саме практичну цінність цієї роботи, доцільно додати ряд конкретних кроків, необхідних для досягнення результату. Першочерговим кроком є створення системи ефективної оцінки реформ, що проводяться у сфері верховенства права. Тобто реформи, які фактично проведені та заплановані мають передусім керуватися принципом забезпечення верховенства права. Для досягнення цієї мети необхідно підвищити рівень залучення представників наукової спільноти до процесу оцінки, підготовки та прийняття законодавства [9]. Другим кроком є, реформування на нових засадах адміністративного управління, зокрема у

процесі прийняття рішень, у тому числі складання проектів нормативно-правових актів і насамперед реалізації національних інтересів. Тобто, міжнародні зобов'язання, особливо у сфері прав людини, не повинні бути тягарем для держави, а частіше стимулом для розвитку та вдосконалення внутрішньодержавних систем і політики. Третій крок полягає у тому, що постійна реформа правосуддя повинна здійснюватися і продовжуватися політичними силами на основі європейських принципів, а не з метою консолідації політичного впливу. Останньою, але не менш важливою рекомендацією є посилення боротьби з корупцією на вищому та місцевих рівнях [10]. На даний момент в Україні спостерігається сильний вплив на національні процеси так званих представників еліт, діяльність яких в Україні більше характеризується як олігархічний вплив.

Наведені вище кроки до удосконалення національного законодавства мають вирішальне значення для сучасної України. Обираючи верховенство права на всіх рівнях, починаючи з найвищого, через тривалі та непрацюючі реформи, можна досягти належного рівня функціонування держави, що в свою чергу виявиться у забезпеченні прав людини, вирішенні проблем з невиконання рішень місцевих судів, нормалізації відносин з ЄСПЛ щодо виконання зобов'язань, взятих на виконання його рішень.

Висновки до Розділу 3

Як сучасна європейська держава, Україна проголосила спільні демократичні цінності пріоритетом свого соціально-політичного розвитку та стала на шлях поглиблення впливу міжнародного права на національне право та юридичну практику. Але особливістю європейського механізму захисту прав людини є те, що, незважаючи на декларативний характер прав людини в тексті ЄКПЛ, випадки порушення державами своїх зобов'язань не тільки служать підставою для їх відповідальності, але й є певними гарантіями відновлення порушених прав фізичних та юридичних осіб, створення

загальнодержавних превентивних заходів для запобігання повторенню таких порушень у майбутньому.

Наразі, Україна входить до п'ятірки країн за кількістю звернень до ЄСПЛ, а також має проблеми з виконанням його рішень (несвоєчасне виконання рішень національних судів, недостатність коштів в бюджеті України на оплату справедливої сатисфакції, проблеми з достовірним перекладом усіх рішень ЄСПЛ та інші). Але дані обставини не є показником низької якості національного правосуддя, вони більше свідчать про певну невідповідність вітчизняної законодавчої бази ЄКПЛ та судовій практиці ЄСПЛ. Так як, українське законодавство перебуває на етапі розробки нових законів в системі судочинства, відповідно воно лише на шляху вдосконалення судової системи та відповідно виконання рішень Європейського Суду з прав людини.

Основними проблемними питаннями застосування практики ЄСПЛ національними судами України є вибірковість застосування практики ЄСПЛ, посилення на загальні принципи та тлумачення з ігноруванням передбачених ЄСПЛ умов їх застосування, абсолютизація обов'язковості правової позиції ЄСПЛ, застосування рішення ЄСПЛ за аналогією, посилення на практику ЄСПЛ за наявності чітких та несуперечливих положень національного закону, а також неспроможність забезпечити фінансово позитивні зобов'язання у сфері соціального захисту громадян.

Щоб гарантувати, що подібні порушення прав людини не відбуваються, рішення ЄСПЛ передбачають загальні заходи, тобто, які полягають у вчиненні дій, спрямованих на усунення причини, що стала підставою звернення ЄСПЛ, з метою забезпечення додержання державою положень ЄКПЛ, порушення яких встановлене рішенням [87]. Таким чином, держава сама обирає заходи, якими вона вживається для усунення проблем у внутрішньому правопорядку.

Вирішення вище вказаних проблем пропонується шляхом удосконалення національно-правового механізму реалізації рішень ЄСПЛ,

насамперед реформування конституційних засад реалізації міжнародно-правових зобов'язань України (тобто юридичне закріплення співвідношення міжнародного та національного права України на найвищому рівні).

Також вирішити питання щодо уніфікування норм через закріплення примату міжнародного права наступним чином. По-перше, внести зміни до законодавства про судоустрій з точки зору дотримання вимог ЄКПЛ. По-друге, врегулювати питання можливих перешкод з колізіями між нормами міжнародного та національного законодавства України. По-третє, закріпити роль рішень ЄСПЛ, можливість посилання на них судами України. І найголовніше, узгодити процедуру введення в силу міжнародного договору, а саме підписання ратифікаційних грамот та вирішити питання про юридичну силу міжнародних договорів, як ще не ратифіковані.

Як відомо, основні зміни до законодавства потрібні, зокрема, по відношенню до ЗУ «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», а саме потрібно переглянути та усунути з Закону положення, які не виконуються, наприклад, щодо проблемного питання розбіжностей між офіційними текстами рішень ЄКПЛ та положень ЄСПЛ. І в наступну чергу, виокремити практику виконання рішень по суті та практику виконання рішення по виплаті справедливої сатисфакції та визначити на юридичному рівні, що рішення ЄСПЛ можливе до застосування судами різних ланок в Україні, та не лише рішення проти України, але й проти інших держав як про прийнятність, так і рішення по суті.

У зв'язку з бажанням України наблизитися до європейського простору, необхідно звернути увагу на причини невиконання Україною рішень ЄСПЛ та вжити заходів для їх подолання, оскільки така бездіяльність свідчить про слабкість держави, в тому числі нездатність забезпечити належний рівень правопорядку. Вищезазначені проблеми свідчать про нагальну необхідність створення всіх можливих організаційно-правових умов для своєчасного виконання рішень ЄСПЛ, що в свою чергу сприяло б розвитку України в

контексті інтеграції до європейської спільноти. Зокрема, навіть на модерованій дискусії щодо виконання Україною рішень представники Ради Європи нагадали присутнім, що невиконання рішень ЄСПЛ створює вкрай негативний імідж держави на міжнародній арені. Крім того, що виконання рішень ЄСПЛ є міжнародним зобов'язанням України як держави-члена РЄ, цей критерій також є вирішальним.

ВИСНОВОК

Підсумовуючи все вищенаведене, я можу дійти до висновку, що практика Європейського суду з прав людини займає чільне місце в правозастосовній практиці України. Судові рішення, прийняті ЄСПЛ у справах проти України, що набули статусу остаточних є обов'язковими до виконання. Враховуючи це, Україна зобов'язана ратифікувати та дотримуватися європейських стандартів, прийнятих в межах Ради Європи.

Європейські стандарти прав людини – це гарантії прав людини, які визначені документами, перш за все, Ради Європи, Європейського Союзу та Організації з безпеки та співробітництва в Європі, та регіональних європейських міжнародних організацій шляхом ратифікації, затвердження, укладання основних з них, а саме Європейської конвенції про захист прав та основоположних свобод людини 1950 р. та Європейської соціальної хартії 1965 р., Європейської конвенції про запобігання катуванню та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню 1987 р., Рамкової конвенції про захист національних меншин 1995 р., Конвенції про права людини та біомедицину 1997 р., Конвенції про протидію торгівлі людиною 2005 р., а також фактичного визнання відповідних стандартів та їх застосування, які сформовані відповідно до міжнародних стандартів захисту прав людини.

Серед переліку даних міжнародних документів, одним з найважливіших в діяльності ЄСПЛ, тобто виступає правовим фундаментом, є Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року. Дана Конвенція закріплює ряд положень, які спрямовані на захист прав людини, а також правові засади роботи та керівні принципи діяльності ЄСПЛ.

Держава, яка порушила права і свободи особи, які закріплені в ЄКПЛ та Протоколах до неї, зобов'язана негайно вжити необхідних заходів з усунення наслідків виявлених порушень. Якщо національне законодавство не може забезпечити повного усунення наслідків порушення, ЄСПЛ має право

зобов'язати порушника виплатити особі, що потерпіла, фінансову компенсацію.

Так як, Україна зі вступом до РЄ 9 листопада 1995 року, ставши повноправним її членом, підписала ЄКПЛ, то з набранням ЄКПЛ чинності для України, після її ратифікації ВРУ 17 липня 1997 року визнала для себе обов'язковою юрисдикцію ЄСПЛ, відповідно до ст. 46 ЄКПЛ. Відповідно, в Україні було запроваджено юридичний механізм гармонізації правової системи нашої держави з нормами й стандартами РЄ. Водночас Україна, як і інші ВДС, зобов'язується виконувати остаточні рішення ЄСПЛ в будь-яких справах, де вони є сторонами.

Регламент ЄСПЛ визначає, що якщо є закономірність порушень однієї з держав-учасниць ЄКПЛ щодо одного і того самого права, тобто проблема набирає системного характеру, тоді ЄСПЛ може винести пілотне рішення по даних справах щодо заходів, які повинна вжити держава-відповідач, задля усунення цих недоліків в правовій системі.

Але, обов'язковим є те, що ЄСПЛ у своєму пілотному рішенні повинен вказати характер такої проблеми, а також вид коригувальних заходів, які державі-відповідачу необхідно прийняти на національному рівні з метою виконання рішення ЄСПЛ, і в деяких випадках навіть вказати термін, в який ці коригувальні заходи мають бути вжиті, беручи при цьому до уваги характер необхідних заходів і швидкість, з якою ця проблема може бути усунена на національному рівні.

Місце ЄКПЛ у системі джерел України можна визначити, з огляду на ст. 9 КУ та ЗУ «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 року, де вказується, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України й застосовуються в порядку, передбаченому для норм національного законодавства. Тобто, при розгляді справ на національному рівні в Україні,

судові органи влади мають в обов'язковому порядку при винесенні своїх рішень також опиратися на практику ЄСПЛ.

У судовій практиці України на рішення ЄСПЛ найчастіше посилаються судді Конституційного, ВСУ та судів вищих інстанцій. Суди нижчих інстанцій у своїй практиці на рішення ЄСПЛ посилаються значно рідше. Але, це є характерним і для інших країн і пояснюється, насамперед, як вищою кваліфікацією та більшою обізнаністю суддів вищих інстанцій у ЄКПЛ та практиці ЄСПЛ, так і ще досить обмеженим відношенням інших судових органів до застосування у своїх рішеннях рішень міжнародних судових установ.

Задля реформування законодавства та запобігання майбутнім повторюваним порушенням прав, 1 квітня 2020 року Кабінет Міністрів України ухвалив Постанову про створення комісії з питань виконання рішень Європейського суду з прав людини. Зокрема 1 серпня 2018 року набув чинності Протокол № 16 до ЄКПЛ від 2 жовтня 2013 року, який дозволяє національним судам отримувати консультації по справам про права людини в ЄСПЛ. Протокол ратифіковано Україною із застосуванням Закону від 5 жовтня 2017 р. №2156-VIII. Його прийняття спрямоване на посилення правових позицій ЄСПЛ.

ГО «Інститут прикладних гуманітарних досліджень» в межах проєкту «Гарантування дотримання прав людини при здійсненні правосуддя» Координатора проєктів ОБСЄ в Україні було здійснено моніторинг судових рішень щодо застосування в Україні положень ЄКПЛ та практики ЄСПЛ. У результаті моніторингу було підготовлено аналітичний звіт, що містить результати дослідження використання українським суддями положень ЄКПЛ та практики ЄСПЛ, проведеного у період з грудня 2015 р. по листопад 2017 року. Експертами опрацьовано 3592 рішення, ухвалених 680 суддями, які пройшли навчання із застосуванням ЄКПЛ та практики ЄСПЛ в межах відповідного проєкту. В аналітичному звіті за результатами моніторингу було

розроблено відповідні рекомендації, які вказують на необхідність перегляду постанов пленумів вищих судів щодо застосування міжнародних договорів, судів, з чіткими вказівками щодо статусу тих із них, юрисдикція яких поширюється на Україну. У результаті проведеного дослідження також було виявлено такі проблеми застосування практики ЄСПЛ, як вибірковість застосування практики ЄСПЛ, посилення на загальні принципи та тлумачення з ігноруванням передбачених ЄСПЛ умов їх застосування, абсолютизація обов'язковості правової позиції ЄСПЛ, застосування рішення ЄСПЛ за аналогією, посилення на практику ЄСПЛ за наявності чітких та несуперечливих положень національного закону.

Що стосується шляхів подолання системних проблем, то я виробила три основні кроки. Першочерговим кроком є створення системи ефективно оцінки реформ, що проводяться у сфері верховенства права. Другим кроком є, реформування на нових засадах адміністративного управління, зокрема у процесі прийняття рішень, у тому числі складання проектів нормативно-правових актів і насамперед реалізації національних інтересів. Третій крок полягає у тому, що постійна реформа правосуддя повинна здійснюватися і продовжуватися політичними силами на основі європейських принципів, а не з метою консолідації політичного впливу. Останньою, але не менш важливою рекомендацією є посилення боротьби з корупцією на вищому та місцевих рівнях. Таким чином, дотримуючись всіх цих рекомендацій українське судочинство повністю перебудується і почне функціонувати на високому рівні з дотримання основоположних прав людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. ASSESSMENT OF THE UKRAINIAN LEGISLATION ON THE EXECUTION OF JUDGMENTS OF THE. Support to the implementation of the judicial reform in Ukraine // Council of Europe. – 2017. URL: <https://rm.coe.int/coe-assessment-law-execution-of-ecthr-judgments/168097f9dc>.
2. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms as a Constitutional Instrument of European Public Order / [A. A. Grynchak, Y. S. Tavolzhanska, S. V. Grynchak та ін.] // Public Organization Review. – 2022. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11115-021-00583-9>
3. E. Shyshkina «Some Aspects of the Legal Nature of Decisions of the European Court of Human Rights» Law of Ukraine № 4, 2005, С. 102–104.
4. ECHR Enforcement Report of the European Network of Enforcement Solutions (EIN). URL: <https://www.einnetwork.org/countriesoverview>.
5. ENSURING PROTECTION - EUROPEAN UNION GUIDELINES ON HUMAN RIGHTS DEFENDERS. URL: <https://kiew.diplo.de/blob/1247462/48c6a1e75d6c2ad10334963409e0cca3/leitlinie-n-eu-eng-data.pdf>
6. European Court of Human Rights, National Union of Belgian Police v. Belgium judgment of 27 October 1975, Separate Opinion of Judge sir Gerald Fitzmaurice//European Court of Human Rights Portal. URL: <http://www.echr.coe.int>
7. Gerards J. The Pilot Judgment Procedure Before the European Court of Human Rights as an Instrument for Dialogue / Janneke Gerards. – 2011. URL: https://www.researchgate.net/publication/228184640_The_Pilot_Judgment_Procedure_Before_the_European_Court_of_Human_Rights_as_an_Instrument_for_Dialogue
8. Horchakova V. S. PROBLEMS OF JUDGMENTS EXECUTION OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS IN / V. S. Horchakova, A. S.

Yaroshshuk // Юридичний науковий електронний журнал. – 2020. URL: http://lsej.org.ua/2_2020/117.pdf.

9. Komarov V. Decisions of European Court of Human Rights and Constitutional Court of Ukraine: Problem of Competition / Vyacheslav Komarov // KritV, CritQ, RCrit. – 2018. URL: <https://www.jstor.org/stable/44504903>

10. Kyiv Recommendations on the Content and Methodology of Judicial Training on the Implementation of the European Convention on Human Rights, case-law and execution of judgments of the European Court of Human Rights. URL: [http://nsj.gov.ua/files/15796015882019%20Kyiv%20Recommendations%20on%20the%20Content%20and%20Methodology%20of%20the%20Judicial%20Training%20REV%20\(002\).pdf](http://nsj.gov.ua/files/15796015882019%20Kyiv%20Recommendations%20on%20the%20Content%20and%20Methodology%20of%20the%20Judicial%20Training%20REV%20(002).pdf)

11. Lerch M. Human Rights / Marika Lerch // Fact Sheets on the European Union. – 2021. URL: https://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/en/FTU_5.4.1.pdf.

12. Machusky V. Ukraine: Human Rights and Rule of Law / Volodymyr Machusky // Rights. – 2021. URL: <https://www.businesslaw.org.ua/ukraine-human-rights-and-rule-of-law/>

13. Matthew J. G. The Council Of Europe. URL: <https://www.britannica.com/topic/Council-of-Europe>

14. Meeting of the Chairman of the Constitutional Court of Ukraine Stanislav Shevchuk with the Director General of Human Rights and Rule of Law of the Council of Europe Christos Giakoumopoulos // Constitutional Court of Ukraine. – 2021. URL: <https://ccu.gov.ua/en/novina/meeting-chairman-constitutional-court-ukraine-stanislav-shevchuk-director-general-human>

15. Moderated discussion on the implementation of the decisions of the European Court of Human Rights // Асоціація правників України. – 2021. URL: <https://uba.ua/eng/news/8806/>.

16. Mr. Gintaras Švedas. LEGISLATIVE DEVELOPMENT PROCESS / Mr. Gintaras Švedas // European Commission / ENPI. – 2016. URL:

<https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/5ae/f8f/b3e/5aef8fb3e6011045445592.pdf>.

17. Muraviov V. LEGAL ISSUES OF THE IMPLEMENTATION OF THE CONVENTION FOR THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND FUNDAMENTAL FREEDOMS 1950 IN UKRAINE / V. Muraviov, N. Mushak // Access to Justice in Eastern Europe. – 2021. URL: https://ajee-journal.com/upload/attaches/att_1614525304.pdf.

18. Parliamentary Immunities and Human Rights, Review of European Public Law, January 2016.

19. Press country profile. Ukraine // European Court of Human Rights. – 2022. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/CP_Ukraine_ENG.pdf

20. Rules of Court. 1 August 2018. Registry of the Court. Strasbourg. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Rules_Court_ENG.pdf.

21. Schelever N. V. Problematic issues of the implementation of judgments of the European Court of Human Rights in Ukraine. / N. V. Schelever. URL: <http://intlawalmanac.net/v7/13.pdf>.

22. Sionaidh Douglas-Scott. The European Union and Human Rights after the Treaty of Lisbon / Sionaidh Douglas-Scott // Oxford University Press. – 2011. URL: <https://www.corteidh.or.cr/tablas/r27635.pdf>.

23. Suprun D. Main aspects of Ukraine's entry into the jurisdictional mechanism of the European Convention on Human Rights. European Convention on Human Rights: Basic Provisions, Practice, Ukrainian Context / ed. A. Zhukovsky. Kyiv: VIPOL, 2004. P. 849–855.

24. THE COUNCIL OF EUROPE. Icelandic Human Rights Centre. URL: <https://www.humanrights.is/en/human-rights-education-project/human-rights-concepts-ideas-and-fora/human-rights-fora/the-council-of-europe>.

25. The European Convention On Human Rights. A living instrument – 2021. URL: https://echr.coe.int/Documents/Convention_Instrument_ENG.pdf

26. The Government's Independent Review of the Human Rights Act Contents – 2021. URL: <https://publications.parliament.uk/pa/jt5802/jtselect/jtrights/89/8905.htm>
27. The Pilot-Judgment Procedure // European Court of Human Rights. URL: https://www.echr.coe.int/documents/pilot_judgment_procedure_eng.pdf
28. The problem of non-implementation of judgements of the European Court of Human Rights in Ukraine in the context of the rule of law (methodological and comparative aspects) // Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine. – 2021. URL: <http://visnyk.kh.ua/en/article/problemi-nevikonannya-rishen-yevropeyskogo-sudu-z-prav-lyudini-v-ukrayini-v-konteksti-verkhovenstva-prava-metodologichny-ta-porivnyalny-aspekti>.
29. Theory and Practice of Application of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms: Compendium / by General editors: O.V. Serdyuk, I.V. Yakovyuk; Nat. lawyer. them. Yaroslav the Wise, Dept. international. right. Kharkiv: Right, 2017. 374 p.
30. Андрусів У. Б., Верба-Сидор О.Б., Верхола Ю. В. та ін. Особливості застосування рішень Європейського суду з прав людини при розгляді цивільних справ: навч. посіб. Львів, 2019. 404 с.
31. Анцупова Т. Забезпечення послідовності прецедентного права Європейського суду з прав людини: роль Великої палати / Т. Анцупова // Право України. – 2013. – № 10. – С. 162–169.
32. Бонтлаб В. В. Поняття та ознаки міжнародних стандартів цивільного судочинства в умовах сьогодення. / В. В. Бонтлаб // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». № 1 (11). – 2015. URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n1/15bvvvus.pdf>.
33. Буртник Х. ПРАВОВІ ПОЗИЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У СПРАВАХ ЩОДО ДОСТУПУ ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ. АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД / Х. Буртник // Рада Європи. – 2020. URL: <https://rm.coe.int/echr-cases-2020-web/1680a10d12>.

34. Буткевич В. Г. Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод: генеза намірів і права // Право України. — № 10. — 2010. — С. 83.

35. Буткевич О. Застосування практики та виконання Україною рішень Європейського Суду з прав людини / О. Буткевич // Лабораторія законодавчих ініціатив. — 2017. URL: https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/Propozicii_Politiki_ECHR.pdf

36. Васильченко Д. І. Застосування практики ЄСПЛ в адміністративному судочинстві/ Д. І. Васильченко// Юридична наука України: історія, сучасність, майбутнє, міжнар. наук. - практ. конф., Харків, 5-6 лист. 2021 р. Східноукраїнська наук. юрид. орг. – Харків, 2021. – С. 63 – 68

37. Васильченко Д. І. Застосування практики ЄСПЛ в цивільному судочинстві/ Д. І. Васильченко// Права та обов'язки людини у сучасному світі: міжнар. наук. - практ. конф., Одеса, 12-13 лист. 2021 р. Причорноморська фундація права – Одеса, 2021. – С. 50 – 54

38. Вплив практики Європейського суду з прав людини на юридичну діяльність в Україні: теоретичний, методологічний і прикладний аспекти: монограф. / В. А. Завгородній. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 536 с.

39. Гончаренко О. А. Правова природа пілотних рішень Європейського суду з прав людини. Форум права. / О. А. Гончаренко // № 4. – 2012. URL : <http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2053/1/Goncharenko.pdf>

40. Гультай М. М. ВПЛИВ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ НА ЗДІЙСНЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДОЧИНСТВА: ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ / М. М. Гультай. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/9592/Gultai%20311-324.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

41. Де Сальвіа М. Прецеденти Європейського суду з прав людини. Керівні принципи судової практики стосовно Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод. Судова практика з 1960 до 2002 року. СПБ: Юридичний Прес, 2004. 1072 с.

42. Дроздов О. Аналіз правових позицій ЄСПЛ, які можуть бути використані у 2019 році для вдосконалення процесуального законодавства / О. Дроздов // Закон і Бізнес. – 2019. URL: <https://zib.com.ua/ua/135981.html>

43. Європейський суд з прав людини. Судова практика / за заг. ред. В. Г. Буткевича. — К.: Ред. журн. «Право України», 2011. — дод. до журн. «Право України» вип. 1, ч. 3: Стаття 3 ЄКПЛ. Заборона катувань: у 3 ч. — 2011. — 560 с.

44. Закон України "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини // Відомості Верховної Ради України № 30, ст. 260. – 2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.

45. Закон України "Про міжнародні договори" // Відомості Верховної Ради України. – 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>.

46. Закон України "Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів N 2, 4, 7 та 11 до Конвенції " // Відомості Верховної Ради України. – 1997. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80#Text>

47. Карвацька С. Б. Проблеми інтерпретації положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і українському законодавстві та судовій практиці: об'єктивні й суб'єктивні чинники / С. Б. Карвацька // Міжнародне право прав людини. URL: <http://inlawalmanac.mgu.od.ua/v19/13.pdf>

48. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з поправками, внесеними відповідно до положень Протоколів № 11, 14 та 15 з

Протоколами № 1, 4, 6, 7, 12, 13 та 16) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

49. КОНВЕНЦІЯ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ. Коментар Секретаріату Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини. URL: <https://minjust.gov.ua/m/konventsiya-pro-zahist-prav-lyudini-i-osnovopolojnih-svobod-ta-evropeyskiy-sud-z-prav-lyudini>.

50. Конєєв І. ІНТЕГРАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ІЗ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В НАЦІОНАЛЬНУ ПРАВОВУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ / І. Конєєв // Підприємство, господарство і право. Конституційне право. – 2020. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/10/34.pdf>

51. Конституція України (Відомості Верховної Ради України) // № 30, с.141. – 1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

52. Крєтова І. Ю. Тлумачення права: доктрини, розвинуті Європейським Судом/ І. Ю. Крєтова. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/Kretova/d_Kretova.pdf.

53. Кримінальний Кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

54. Крошоу Р. Права людини і їхній захист згідно норм міжнародного права: брошура для поліції. Львів: Кальварія, 2002. С. 2.

55. Ляшенко Р. Д. ТЛУМАЧЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ОСНОВНИХ СВОБОД У СВІТЛІ СУЧАСНИХ КОНЦЕПЦІЙ ПРАВОРОЗУМІННЯ / Р. Д. Ляшенко, М. М. Добровінський // Часопис Київського університету права. – 2020. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/413/394>

56. Мазур М.В., Тагієв С. Р., Беніцький А. С., Костицький В.В. [Відп. канд. іст. наук, доц. В.М. Карпунов] Тлумачення та застосування

Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод Європейським судом з прав людини та судами України: навч. посіб. Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2006. 600 с. – Бібліографія: С. 586-591.

57. МІЖНАРОДНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ: ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЇ // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України серія Юридичні науки. – 2020. URL: https://www.researchgate.net/publication/341619627_MIZNARODNI_TA_EVROPEJSKI_STANDARTI_ZAHISTU_PRAV_LUDINI_DO_PROBLEMI_VIZNACENNA_PONATTA_TA_KLASIFIKACII

58. Міжнародно-правові стандарти прав людини: навч. посібник / Л. Р. Наливайко, К. В. Степаненко. Дніпро: ДДУВС, 2019. 184 с.

59. Мушак Н. Б. Міжнародно-правові засади захисту та забезпечення прав людини в європейських міжнародних організаціях: автореф. дис ... канд. юрид. наук. 12.00.11. Київ, 2012. 20 с

60. Огляд справ проти України, що обговорювалися під час засідання Комітету міністрів Ради Європи щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини // Асоціація правників України. – 2021. URL: <https://uba.ua/ukr/news/8870/>

61. ПІДСУМКИ 2021 РОКУ: УКРАЇНА – ЛІДЕР З НЕВИКОНАНИХ РІШЕНЬ ЄСПЛ // ECHR: Ukrainian Aspect. – 2022. URL: <https://www.echr.com.ua/pidsumki-2021-roku-ukra%D1%97na-lider-z-nevikonanix-rishen-yespl/>.

62. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судові рішення у цивільній справі»– 2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-09#Text>

63. Рада Європи. Європейський суд з прав людини. Регламент Суду // Страсбург. – 2003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_067#Text

64. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі "Броньовський проти Польщі" від 22.06.2004. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SO1119>

65. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі "Веренцов проти України" від 11.07.2013. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_945#Text

66. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі "Грубник проти України" від 17.12.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f52#Text

67. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі "Каверзін проти України" від 15.05.2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_851#Text

68. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі "Олександр Волков проти України" від 27.05.2013. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_947#Text

69. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі "Сукачов проти України" від 30.05.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f12#Text

70. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі "Юрій Іванов проти України" від 15.10.2009. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_479#Text

71. РІШЕННЯ ЩОДО УКРАЇНИ, ВИНЕСЕНІ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СУДОМ З ПРАВ ЛЮДИНИ // МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ. – URL: <https://minjust.gov.ua/m/rishennya-schodo-ukraini-vineseni-evropeyskim-sudom-z-prav-lyudini>.

72. Селіванов А. О. Право тлумачити закони та юридичні наслідки застосування офіційної інтерпретації. / А. О. Селіванов. // Вісник Верховного Суду України. – 2006. – С. 2–6.

73. Сенюта І. Я. Правові позиції Європейського суду з прав людини у сфері охорони здоров'я / І. Я. Сенюта. – Х.: Фактор, 2020. – 192 с.
74. Сердюк О. В., Трагнюк О. Я., Яковюк І. В. та ін. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (в питаннях і відповідях): навч. довідк. посіб. Харків: Право, 2008. 124 с.
75. Сердюк О. В., Трагнюк О. Я., Яковюк І. В. та ін.; за заг. ред. І. В. Яковюка. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (в питаннях і відповідях): навч.-довідк. посіб. Харків: Право, 2019. 124 с.
76. Сидоренко О. О. ВПЛИВ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ НА ПРАВОВУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ / О. О. Сидоренко // Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків. – 2015. URL: <http://plaw.nlu.edu.ua/article/view/53729/49755>
77. Соклакова К. С. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИМИ СУДАМИ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ДЖЕРЕЛА ПРАВА / К. С. Соклакова // Часопис Київського університету права. – 2019. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/178/166>.
78. Сорока О. О. ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ ЄСПЛ (КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ) / О. О. Сорока // Право і суспільство. – 2014. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2014/1-2_2014/62.pdf
79. Справа № 16330/02. Гюльмез проти Туреччини // ЄСПЛ. – 2008. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-86368%22%5D%7D>
80. Справа № 30767/05. Марія Атанасіу та інші проти Румунії // ЄСПЛ. – 2011. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22Maria%20Atanasiu%22%2C%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%5D%2C%22itemid%22:%5B%22001-100989%22%5D%7D>

81. Справа № 37346/05. Фінгер проти Болгарії // ЄСПЛ. – 2011. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-104698%22%5D%7D>
82. Справа № 46286/09. Меджіо та інші проти Італії [Електронний ресурс] // ЄСПЛ. – 2011. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22maggio%22%2C%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%5D%2C%22itemid%22:%5B%22001-104945%22%5D%7D>
83. Справа № 476/07, 22539/05, 17911/08, 13136/07. Олару проти Молдови // ЄСПЛ. – 2008. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-93687%22%5D%7D>
84. Тихомирова Г. Є. СИСТЕМНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА В КОНТЕКСТІ «ПІЛОТНИХ РІШЕНЬ» ЄСПЛ / Г. Є. Тихомирова, К. В. Балджи // НАУКОВИЙ ВІСНИК ПУБЛІЧНОГО ТА ПРИВАТНОГО ПРАВА, Випуск 6. – 2019. URL: <http://www.nvpppp.in.ua/vip/2019/6/61.pdf>
85. Указ Президента "Про затвердження Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки" // {Указ втратив чинність на підставі Указу Президента № 231/2021 від 11.06.2021}. – 2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015#Text>.
86. Фещенко Д. О. ПРОБЛЕМИ ВИКОНАННЯ УКРАЇНОЮ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ. ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ВИКОНАННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ» / Д. О. Фещенко. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/3630/Feschenko.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
87. Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: науково-методичний посібник для суддів. – 2-ге вид. випр., допов. – К., 2015. 208 с.

88. Цивільний Кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/ru/ed20131011#Text>
89. Цивільний Процесуальний Кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
90. ЧАСОПИС АСОЦІАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВОСУДДЯ КРАЇН РЕГІОНІВ БАЛТІЙСЬКОГО ТА ЧОРНОГО // Конституційний Суд України. – 2017. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/1/5/385824.pdf>
91. Шевчук С. Судовий захист прав людини. Практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції. Вид. 2-ге, випр., доп. Київ: Реферат, 2007. С. 47.
92. Юридичний захист прав людини. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/legal-protection-of-human-rights>